

c

72

ATJEH-OPSTELLEN

overgedrukt

UIT

PRANGE'S ADVERTENTIEBLAD

VAN

2 t/m. 15 April 1896.

BATAVIA
H. PRANGE & Co.,
1896.

INDISCH
BANKGEBUW

080 229 710

ERRATA.

- Bl. 12. eersten regel van boven staat: *benooidghede*,
lees *benooidgheden*.
- „ 15. tweeden regel van onder staat: *poliek*, lees *po-
litiek*.
- „ 24. achtsten regel van boven staat: *klapperslammen*,
lees *klapperstammen*.
- „ 44. veertienden regel van onder staat: *strijp*, lees
strijd.
- „ 52. twintigsten regel van boven staat: *aaustaande*,
lees *aanstaande*.

C.
72.

L. S.

ons.

Het *Bataviaasch Nieuwsblad* van eergisteren, 30 Maart, komt de eer toe het eenige blad te zijn geweest dat, hier ter stede althans, aanstonds op de hoogte was van het treurig nieuws uit Atjeh, en het publiek daaromtrent inlichtte. Ook het kort, maar kernachtig woord door den heer P. A. Daum onder het hoofd „Atjeh” in datzelfde nummer geschreven, verdient aller sympathie en zal niet nagelaten hebben bij de meesten onder ons, zoo niet bij allen, weerklink te hebben gevonden.

Als ik dit zeg, komt mij evenwel het „gedenk de dooden” te binnen, en is het mij behoefte thans te herinneren aan de vier opstellen onder den titel „*De tegenwoordige toestand in Atjeh*” door wijlen Mr. J. A. Haakman in het *Bataviaasch Handelsblad* van 22, 24, 25 en 27 Mei a°. p°. als hoofdartikelen geplaatst.

Die hoofdredacteur is met zijn blad sedert van dit aardsche tooneel verdwenen, maar zijn werk heeft hem in dit opzicht overleefd en zijne stem roept ons van verre toe: „*heb ik het u niet gezegd*”?

Eere wien eere toekomt, en ik reken het mij een dubbele plicht — zoowel tegenover landgenooten als tegenover hem, dien ik hier herdenk en blijf eeren als een man van groote zeggingskracht, die ook den moed had zijner overtuiging — om de aandacht, zoo hier als elders, bij vernieuwing te vestigen op die vier opstellen, die ik zou willen noemen het „*summum bonum*” dat ik op journalistiek gebied ooit van de hand van dien schrijver onder de oogen kreeg.

Het heeft mij altijd toegeschenen dat aan die artikelen destijds niet *die* aandacht is geschonken, welke zij verdien-

den en, als een hulde aan den overledene, maar tevens als nog m. i. de volle waarheid bevattende, en zoo goed als niets aan actualiteit verloren hebbende, heb ik gemeend ze aan de vergetelheid te moeten ontrukken.

Ware de heer Haakman nog in leven, hoe zou zijne meesterlijke pen zich thans niet onbetuigd laten, maar ook — hoe hadde hij eene onderscheiding verdiend voor de juiste en krachtige taal, nog nauwelijks één jaar geleden van hem uitgegaan, en die alleen het gevolg kon zijn van een warm nationaal hart; een taal ook, die toen voor velen klonk als de stem des roependen in de woestijn, maar thans niet zal nalaten in hare nawerking nog veel nut te stichten wegens de juiste conclusiën en talrijke wenken en raadgevingen onder volledige toelichting en bekendheid met zaken en toestanden ons in die stukken geopenbaard.

Omdat ik weet wat zij, in de hoogste mate interessant en leerrijk, mijzelf in deze dagen bij de herlezing te denken en te gevoelen, te genieten en te betreuren gaven, mag ik niet nalaten ze ook anderen en in de eerste plaats onze *Regeeringsmannen* weder onder de oogen te brengen.

„Een profeet is in zijn eigen land zelden geëerd.” Dit woord van den grooten Meester, reeds vóór eeuwen gesproken, heeft nog niets van zijne waarde verloren en uit een dubbel oogpunt lijkt mij dat hier op zijne plaats. Eensdeels omdat z. a. ik boven zeide, mij destijds niet gebleken is dat het zaad met die opstellen gestrooid, in geheel vruchtbare aarde viel; anderdeels omdat die opstellen werkelijk van eene buitengewone *helderziendheid*, van een *profetischen blik* in die dagen getuigenis afleggen.

Mij doen die opstellen dan ook onwillekeurig denken aan een exceptioneel verlichten geestestoestand, waaronder zij geschreven zijn, bij een zeker bewustzijn wellicht van des schrijvers naderend einde.

Het wordt toch meermalen waargenomen dat aan hen, wier verscheiden nabij is, even te voren een profetische blik, buitengewone welsprekendheid of iets dergelijks ge-

gund wordt en wanneer de bedoelde opstellen *thans* met onpartijdigen blik gelezen worden, houd ik mij overtuigd dat ieder het ongewone van de kracht, die daarvan uitstraalt, zal moeten erkennen.

De hoog ernstige toon, welke die stukken van het begin tot het einde kenmerkt en de treffende juistheid, waarmede daarin telkens het mes in de wond wordt gezet, mogen onze bijzondere aandacht niet ontgaan als de laatste flikkeringen van een sedert tot zwijgen gebrachten geest, de laatste stralen eener ondergaande zon.

Al ware het dat des overledenen aardsche leven geene andere vruchten had gedragen dan *thans* zijn' schim vóór ons te zien oprijzen met eene rol in de hand, die vier opstellen bevattende; of voor hen, die hem niet persoonlijk gekend hebben, om hem *thans* wegens zijne gespierde taal te mogen bewonderen, hij zou dan niet voor niets geleefd hebben en die opstellen zetten de kroon op het aardsche werk van dien afgetobden strijder, die — met zoovele anderen die wij gekend en geëerd hebben — reeds de eenwige rust is ingegaan.

Résumeer ik den inhoud dier opstellen, dan blijkt dat zij ons hebben gewezen op:

a. de misleiding of officiële onwaarheid in de Atjeh-rapporten ten toon gespreid;

b. het bestaan van een volkomen oorlogstoestand in stede van een toestand van pacificatie;

c. het eerste en sedert nog toegenomen gebruik van artillerie bij den vijand;

d. het gevaar, dat vooral daaruit geboren werd;

e. de verraderlijke houding van den tooneelheld van Kaloet, Toekoe Djohan (alias Toekoe Oemar), welke houding zich ook gedurende den ganschen duur van zijn betaald bondgenootschap afteekende;

f. de blindheid van onzen Atjehschen Opperbevelhebber, ontijdig in de Militaire Willemsorde bevorderd;

g. het stelsel van omkoopning bij de onderwerping van Atjeh-hoofden;

- h. de aanleiding destijds tot het verzoek om ontslag en buitenlandsch verlof van den toenmaligen chef van den staf, den overste Nieuwenhuizen;
- i. het onheilzame, ook voor onze troepen, van het den laatsten tijd gevolgd anti-militair régime;
- j. de redenen waarom Atjeh tijdens de Lombok-expeditie rustig bleef;
- k. de gebrekkige handhaving van het passen-stelsel;
- l. de onwaarheid dat Toekoe Djohan zich bij zijne landgenooten gehaat had gemaakt;
- m. de verminderde veiligheid in Atjeh;
- n. onze onvoldoende en sterk verminderde troepenmacht aldaar en het daaruit voortspruitend, toenemend gevaar;
- o. de toen reeds verdwenen hoop voor de toekomstige pacificatie van Atjeh of m. a. w. de door het vijandelijk kanon weggeschoten vredesillusie;
- p. de noodige contrôle der Tweede Kamer op het verder te voeren beleid;
- q. den weg tot invoering in Atjeh eener geheel nieuwe richting;
- r. de onvermijdelijkheid eener oorlogssleening;
- s. de noodzakelijkheid tot erkenning van den staat van oorlog en betaling van oorlogssoldij, en
- t. de onhoudbaarheid van den algemeenen toestand.

Wat aan die opstellen bijzondere waarde mocht en nog mag doen toekennen, is:

1°. de navolgende verklaring, waarmede de heer Haakman destijds zijn betoog aanving:

„Wanneer dagblad-artikelen voor bewijsstukken gelden, „dan zouden wij, als leek, er ons wel voor wachten deze „kritiek op den tegenwoordigen toestand in Atjeh te leveren. „En dat wel voornamelijk met het oog op de exceptie „van onbevoegdheid, welke ons zou worden tegengeworpen „door de velen, die gesuggereerd of gebiologeerd, den

„gang van zaken daarginds toejuichen, blind voor de gevaren, welke hij nu reeds oplevert, en in het vervolg „al meer en meer in het leven zal roepen.”

„Het doel van dit opstel reikt echter verder dan het „uitlokken eener pers-schermseling; het beoogt Z. E. „den Gouverneur-Generaal geheel onpartijdig te doen zien, „dat de historische waarheid omtrent het beleid, vooral „het militair beleid, in Atjeh eene geheel andere is dan „de officieele, de in de rapporten vermelde. Daartoe is „slechts noodig dat de tegen die rapporten door ons aangevoerde feiten, door hun enkele vermelding, toonen „door militaire ooggetuigen gezien en beleefd „te zijn (1). Die vermelding der historische waarheid „door militairen, openlijk en bij onderteekend geschrift, „is volgens de hierarchische begrippen en wraak zoo goed „als onmogelijk, daar zij de militaire loopbaan zou sluiten „voor hem, die er zich aan waagde. Geen ander middel „tot onthulling der zuivere waarheid dan dat wij, als „redacteur van dit blad, de feiten openbaren, welke ons „in vertrouwen zijn medegedeeld door militaire ooggetuigen (1), en dat wij hun volle geloofwaardigheid „in onze oogen constateeren door onze onderteekening van „dit opstel, met de verklaring dat wij onszelven voor den „inhoud gerechtelijk verantwoordelijk stellen. Dit doen wij „dan ook van harte gaarne, uit overtuiging dat de belangen „van het vaderland eischen dat der regeering, zoo hier als „in Nederland, de noodzakelijkheid blijke van een streng „onderzoek naar hetgeen in den laatsten tijd in Atjeh „gebeurd is”.

„Alvorens de taak van onpartijdig verslaggever van „militaire verklaringen te aanvaarden, doen wij nadrukkelijk uitkomen dat onze verslaggevers geen persoonlijke „grieven tegen den militairen bevelhebber in Atjeh koesteren, en dat wij niet de eer hebben hem persoonlijk „te kennen, zelfs niet zijdelings. Om die reden kri-

(1) Ik spatieer.

„tiseeren wij niet generaal Deijkerhoff, maar „den tegenwoordigen toestand van Atjeh.” (1)

20. de gedane profetie, sprekende uit de volgende woorden :

„Zoodra het oogenblik hem geschikt zal lijken tot ver- „raad, staat hij tegenover ons, sterker dan ooit, wijl, in het „vertrouwen op zijn woord van voor ons te zullen vechten, „onze troepen niet meer zijn aangevuld of versterkt, terwijl „Djohans volgelingen in het bezit zijn van de hun dezer- „zijds verstrekte geweren en munitie, met dit gevolg dat, „terwijl onze weerbaarheid belangrijk is afgenomen, de „Atjehers sterker dan ooit zijn geworden, en zelfs op dit „oogenblik eene artillerie bezitten, welke wij tot dusver niet „bij machte geweest zijn haar te ontnemen.”

30. het beroep op de Indische dagbladpers en op den volkswil, met deze woorden :

„Werkelijk, de tegenwoordige toestand is te hachelijk om „niet ferm door de Kamers in Nederland onder de oogen te „worden gezien, en haar te doen beseffen, dat er spoedig en „zonder afdingen eene fiscale opoffering noodig is, om Ne- „derland het behoud van zijn koloniaal prestige en zelfs van „zijn koloniaal bezit te waarborgen. Het met de „meeste kracht en dus met de minste kosten „ten einde brengen van den oorlog, is na twee „en twintig jaren voor Nederland eene levens- „kwestie. (1) Daartoe moet de volkswil opgewekt „worden en, verlamd als deze is, omdat der natie in de „laatste jaren door de verdedigers van alle succes- „sievelijk mislukte systemen voortdurend zand in de „oogen gestrooid is, moet hij voorgelicht worden door de „onafhankelijke dagbladpers hier, als uitteraard de best „ingelichte. Gelukt dit, dan is het mogelijk dat de „regeering in patria het initiatief neme tot het herstellen „van den staat van oorlog in Atjeh, vooraf zeker van de „parlementaire medewerking; gelukt het niet, dan bestaat „er helaas! alle kans, zooals vroeger gebleken is, dat de „minister, in stede van de zeer droeve waarheid ten op-

(1) Ik spatieer.

„zichte van Atjeh zonder verbloeming aan de Kamers
 „mede te deelen, op het voorbeeld van zijn voorganger,
 „voortgaat met zwijgen, op het gevaar af dat Nederland
 „voor een reddeloos débâcle te staan komt.

„*De hachelijke toestand in Groot Atjeh gedooft geen lang
 „uitstel voor de oplossing der oorlogskwestie* (1). Uiterlijk
 „dient deze plaats te vinden bij de aanstaande behandeling
 „der Koloniale Begrooting. Van stonde af aan hopen
 „wij dan ook de Indische pers werkzaam te zien met de
 „voorlichting van het publiek in Nederland, en dat wel
 „bezadigd en zakelijk, opdat men daarginds dadelijk zie
 „dat het hier eene op waarheid gegronde en door den
 „nood uitgelokte *vaderlandslievende* agitatie geldt. Men
 „bedenke wel, dat zelfs een zoo invloedrijk man als de
 „oude Cato, zijn *Carthago delenda* nimmer zou hebben
 „zien verwezenlijkt, indien zijne argumenten niet de volle
 „waarheid ten grondslag hadden gehad, en niet met on-
 „verstoorbare kalmte waren voorgedragen.”

40. het *vertrouwen in Z. E. den Gouverneur-Generaal*
 uitgesproken als „the right man on the right place” om
 aan den *drie en twintig* jarigen krijg een einde te maken.
 Dat vertrouwen en tevens de aanwijzing der eigenlijke
 centra van den vijand vinden wij in de slotwoorden van
 den heer Haakman aldus weêrgegeven :

„Hoe verontrustend de toestand in Groot-Atjeh ook zij,
 „hoe noodig het ook zij het volksgeweten in Nederland
 „wakker te schudden, opdat de aanstaande begrootings-
 „debatten leiden tot het sluiten eener leening, voldoende
 „om den Atjehoorlog tot een einde te brengen, toch wan-
 „hopen wij niet aan den uitslag. En dat wel, omdat wij
 „onder alle Gouverneurs-Generaal sedert 1873 in den te-
 „genwoordigen den eersten en eenigen zien, bekwaam,
 „ervaren en zelfstandig genoeg, om het verzet in Atjeh,
 „hoelang het ook geduurd hebbe, voor goed te fnuiken.
 „Dat dit in zijne bedoeling ligt, lijdt bij ons niet den
 „minsten twijfel, sedert terstond na afloop der Lombok-
 „expeditie begonnen is met de aanvulling der teruggekeerde

(1) Ik cursiveer.

„veldbataillons en de oprichting van nieuwe, terwijl wij
 „bovendien stellig meenen te weten dat de bevordering
 „van den tegenwoordigen gouverneur van Atjeh tot een
 „hoogerer rang in de Militaire Willemssorde, eene bevór-
 „dering, door het Indisch leger beschouwd als eene pro-
 „fanatie, veeleer tegen dan met den wil van den land-
 „voogd heeft plaats gehad, en de créatie van het zoo ge-
 „vaarlijk bondgenootschap met Toekoe Djohan niet zijn
 „werk, maar dat zijns voorgangers is geweest. Dank zij
 „dit alles, staat de tegenwoordige landvoogd frank en vrij
 „tegenover de noodlottige politiek van schipperen, de laatste
 „jaren in Atjeh gevolgd, zoodat niets hem belet, om bij
 „de waarschijnlijk aanstaande vervanging van den tegen-
 „woordigen gouverneur van Atjeh, het beleid op te dragen
 „aan een militair van zuiver allooi, en als zoodanig ge-
 „schikt om onzen bondgenoot Toekoe Djohan zoo scherp
 „in het oog te houden, dat hij bij de minste poging tot
 „verraad zeker kan zijn van een vonnis van verbanning.
 „Is de tegenwoordige gouverneur op deze wijze vervangen,
 „dan mag men vertrouwen, dat de voor de helft uitge-
 „storven veldbataillons in Atjeh spoedig weder op oorlogs-
 „sterkte zullen zijn gebracht en de militaire geest onder
 „de troepen daarginds zijn volle kracht zal herkrijgen
 „door de erkenning van den staat van oorlog en betaling
 „van oorlogssoldij.

„Gaarne erkennen wij dat dit buitengewone kredieten
 „zal vereischen, maar dit zal niemand minder afschrikken,
 „dan ten tegenwoordigen Gouverneur-Generaal, den eerste,
 „gedurende den ganschen oorlog, die weet wat hij wil en
 „wil wat hij weet, zoodat hij onder geen omstandigheden,
 „allermint in zoo ernstige als die in Atjeh, zal terug-
 „deinzen voor het nemen van afdoende maatregelen.

„Aan zijn tegenwoordigen opperbevelhebber zal het
 „Atjeh-leger dan ook, naar wij verwachten, binnen kort
 „verschuldigd zijn, dat het verlost wordt van de pacifi-
 „catiepolitiek, nu deze gebleken is slechts den vijand ten
 „goede te komen en te versterken. Geschiedt dit zooals

„wij stellig verwachten, dan is al vast het thans dreigend „gevaar voor verraad bezworen en zullen de Kamers, „door de Indische pers ontruikt aan haar bijgeloof ontrent „de mogelijkheid van Atjeh te overwinnen, anders dan „door een met volle kracht gevoerden, en door de politiek „niet langer belemmerden oorlog, de uitgaven, hoe hoog „ook, toestaan voor eene krachtige expeditie naar de eigent- „lijke centra van den vijand, Gighen en Pedir.

„De Atjehoorlog worde weder, hoe eer hoe beter, een „Lombok krijg, zooals hij bij den aanvang was en Neder- „land zal, bij uitkomst, overwinnaar blijven in den door „de politiek, en welk een politiek! te lang gerekten strijd.”

Ook mij is het hiermede niet te doen geweest om eene andere dan een zuiver *vaderlandslievende* agitatie, neen! belangstelling in de publieke zaak op te wekken, en daarmede tevens een verdienstelijken landgenoot te eeren, wien het „virtus nobilitat” om de bedoelde opstellen, indien hij nog onder de levenden behoorde, niet langer had mogen onthouden worden.

Mocht het mij gelukt zijn ook tot eene kalme, bezadigde waardeering van personen, feiten, en toestanden iets te hebben kunnen bijdragen, dan acht ik mij daardoor ruimschoots beloond.

Waarschuwende voor elke overhaasting bij de beoordeeling van berichten, die ons nog verder te wachten staan, zij het mij alsnog vergund hiermede onzen Landvoogd gepaste hulde te brengen voor de voortvarendheid ook ditmaal weder aan den dag gelegd bij het nemen der eerste en hoogst noodige maatregelen om paal en perk te stellen aan den vijandelijken overmoed.

De wetenschap dat de Regeering hier in goede handen is en onze troepen gevormd zijn uit stamverwanten der Transvalers, moge tot gerustheid voor de toekomst stemmen, nu eindelijk de oogen zijn opengegaan voor *de* waarheid, welke ons *nolens volens* wordt opgedrongen.

Bij het vertrek onzer troepen naar Atjeh, waarmede reeds heden een aanvang zal worden gemaakt, zij hun —

en ik geloof hier ook de tolk te mogen zijn van Batavia 's burgerij — een *hartelijk vaarwel*, *goed succes* en *tot weêrziens* toegeroepen en 's Hoogsten zegen op de kracht onzer wapenen toegewenscht!

Dit laatste ook, opdat eindelijk het sierlijk monument, te vroeg door Bart van Hove vervaardigd en reeds sedert lang gewijd aan de grondleggers van ons gezag op Noordelijk Sumatra, en hetwelk wij nog alleen uit het in het Rijksmuseum te Amsterdam opgesteld model kennen, eindelijk uit zijne stoffige schuilhoeken te voorschijn gehaald en met glans en glorie te Batavia of elders opgericht kunne worden.

W. H. J. KEUCHENIUS.

Batavia, 1 April 1896.

ATJEH.

I.

In het hoofdartikel van eergisteren in dit blad werd bij vernieuwing de aandacht gevestigd op de ten vorigen jare door wijlen Mr. J. A. Haakman gepubliceerde stukken onder den titel „*de tegenwoordige toestand in Atjeh.*”

Daar waarschijnlijk verreweg de meesten niet meer in het bezit zijn der noodige nummers van het sedert ten onder gegaan *Bataviaasch Handelsblad*, zal het de moeite wel loonen de vier opstellen onder genoemd hoofd successievelijk stuksgewijze hierin over te nemen, voorzoovert daartoe nog aanleiding bestaat, en dan zal blijken in hoeverre het *Nieuw Bataviaasch Handelsblad* een waar woord sprak door in zijn nummer van 1 dezer te verkondigen: „Zelfs de dagbladpers dutte in.” Dat blad, elementen bevattende van het „Bataviaasch Handelsblad,” had beter moeten weten.

Bij het citeeren der woorden van den heer Haakman, zal het niet te doen zijn om kritiek te leveren op wat nu eenmaal gebeurd is, want dit brengt ons niet verder. Dat de tot hertoe gevolgde systemen ons *niet* gebracht hebben waar wij zijn moesten, kan als *bewezen* worden aangenomen en dat het laatst gevolgde systeem van *opgeschroefden vrede*, gegrond op vertrouwelijken omgang, op *bondgenootschap* met een ons van ouds bekenden VERRADER, wel het minst deugdelyke *kon* en *moest* zijn, laat zich uit den aard der zaak verklaren. Elke andere opvatting steunde niet op logika en moest zij heeten dit te doen, dan kon het slechts wezen wegens onzen nationalen

karakertrek om te veel uit te pluizen en in bijzonderhede af te dalen, waardoor ten slotte *de waarhe'd*, die *altijd* eenvoudig is en voor de hand ligt, zoozeer in een weefsel van theoriën en beschouwingen, soms al te diepzinnig, verstikt geraakt, dat einlelijk van die waarheid voor het bloote oog niets overblijft.

Zijn wij er van doordrongen, vooral den laatsten tijd den rechten weg niet te hebben gevolgd, dan is de vraag alleen: *Hoe nu?* en zal het voor onzen Landvoogd in zekeren zin eene verademing zijn dat zijne handen thans vrij komen om te doen wat *hij* zal noodig achten. Tot hiertoe min of meer gedrongen door anderer bril te zien en eene afwach- tende houding aan te nemen tegenover een systeem, welks proefhoudendheid nog tal van verdedigers vond uit over- weging nu eens van dit, dan wêer van dat, kan het gevoel van eindelijk „ruim baan” te krijgen, niet anders dan wel- dadig op de krachtontwikkeling van dezen Landvoogd in- werken. Daarvan wordt dan ook veel verwacht en het is te hopen dat Z. E. de Gouverneur-Generaal ook in Holland al den steun zal vinden, dien hij voor de uitvoering zijner plannen en inzichten behoeft.

Nu Toekoe Djohan zich ten *derden* male van zijne ware zijde heeft doen kennen, zal het vertrouwen der natie, dat werkelijk *taillable et corvéable à merci* geweest is, wel voor goed geschokt zijn en alle aan zwakheid grenzende phi- lanthropie ter zijde worden gezet.

Alvorens nu de stem des heeren Haakman onder ons te doen nagalmen, zij nog opgemerkt dat onder de daden van den vorigen Landvoogd, welke bij uitstek den stempel heetten te dragen van diens „uit eigen oogen zien,” vooral de benoeming destijds van den heer Deykerhoff tot opper- bevelhebber in Atjeh op den voorgrond treedt.

Na de reeds aangehaalde inleidingswoorden van den heer Haakman, vervolgde hij destijds zijn eerste opstel aldus:

„De reden, waaraan is toe te schrijven dat het verzet op Lombok in weinige maanden is gefnuikt, terwijl dat in Atjeh reeds zijn twee en twintigste jaar beleeft, is deze, dat de politiek, belichaamd

door den helderzienden tegenwoordigen Landvoogd het leger geheel vrij heeft gelaten op Lombok, terwijl zij in Atjeh voortdurend het militair beleid heeft gedwarsboomd en ten gevolge hiervan reeds sedert jaren heeft verlamd.

De terugroeping van generaal van der Heijden op het oogenblik van zijn volledig succes, de fout van twee eerezuchtige diplomaten, de één destijds Landvoogd en de ander Minister van Koloniën, was één dier regeeringsmisslagen, waarvoor het volk boet, en welke den Lande duur te staan komen. Ten gevolge van dien misslag heeft het militair beleid in Atjeh zijne zelfstandigheid ingeboet en is het steeds overvleugeld door antimilitaire proefnemingen, allen mislukt, omdat zij de kracht des vijands onderschatten. Men vervangt geen leger in een vijandig land door politievertoon, evenmin door het achter onveilige linieën op te sluiten en allerminst, zooals in de laatste jaren, door den vijand met geld om te koopen. Het eenige wat men met zulk gelegenheidsgeknutsel bereikt, is, dat men den militairen geest bij het leger te velde uitdooft en hierdoor den moed des vijands prikkelt tot overmoed.

Tegelijkertijd zoekt eene regeering — wanneer zij eenmaal den rechten weg verlaten heeft, door de politieke list te kiezen waar haar militaire krachtsontwikkeling door de werkelijkheid geboden is — haar steun bij de natie, door het verbloemen der actualiteit en door voorstellingen van zaken, met deze laatste lijnrecht in strijd. Het is hieraan te wijten dat het Nederlandsche volk, sedert te terugroeping van Generaal van der Heijden, jaar in jaar uit misleid is, en hierdoor geloof heeft geslagen aan de drie hiervoren vermelde politieke vondsten, niettegenstaande zij van het objectief standpunt geen krediet hoegenaamd verdienen. Ten gevolge van die volksmisleiding, is de plichtmatige contrôle der Vertegenwoordiging ontzenuwd, zooals nog ten vorigen jare gebleken is uit den aandrang der Tweede Kamer bij den minister, dat toch het tegenwoordig régime in Atjeh bewaard, en daarom het tegenwoordig daar toongevend personeel zooveel mogelijk bijeen gehouden mocht worden. En dat tegen zulk eene van boven af verwekte verblinding niet, althans slechts langzaam te reageeren valt, behoeft werkelijk niet te verwonderen. De hiërarchische dwang snoert den kundigsten den mond, vooral wanneer zij zien dat zelfs de helderste geschriften, zooals indertijd dat van den toenmaligen Majoor van Heutsz, die verblinding

niet voetstoots kan genezen en integendeel de regeering den tegenwoordigen uitvoerder der door hem uitgedachte en door haar geijkte politiek, kroont eerst door eene benoeming tot Generaal, en vervolgens door eene bevordering in de Militaire Willemsorde, ongemotiveerd door eenige handeling, getuigende van Moed, Beleid en Trouw.

Voor zulk een machtsbetoon buigt de menigte, omdat de komedie achter de schermen haar aandacht ontsnapt. Intusschen leert de geschiedenis waarop de negatie van het militair beleid door de politiek uitloopt. Moet zij ook Nederland bewijzen dat een slecht gevoerde en *à fortiori* een verlamde oorlog gelijk de Atjehsche, leidt tot op nederlagen, gelijk die bij Sedan?

Niet minder verblind is het Nederlandsche volk in zijn geloof aan de pacificatie van Atjeh, dan het zooveel grooter Fransche bij den aanvang van zijn oorlog met Duitschland.

Daarom is het oogenblik gekomen voor de onafhankelijke dagbladpers, om behoorlijk en betrouwbaar voorgelicht, te zeggen en te bewijzen wat het leger uit hiërarchische gehoorzaamheid niet mag, het in Atjeh aanwezig civiel gezag niet gelegen komt, en het publiek niet weet."

II.

„Un homme averti en vaut deux". In hoever dit op onze Regeering van toepassing is geweest na de door wijlen Mr. J. A. Haakman gepubliceerde opstellen, kan ik niet beoordeelen, maar wel kan ik zeggen dat — voor zoover mij bekend is — die stukken destijds betrekkelijk weinig effect hebben gesorteerd.

Aan wien de schuld? Zeker *niet* aan de onafhankelijke dagbladpers, die haar plicht in bovengenoemden persoon had volbracht. Met forsche stem heeft hij te juister tijd zijn: Wee u! doen hooren, en — aangenomen ook al dat in zijne hieronder aangehaalde regelen ten aanzien der vijandelijke artillerie eenige overdrijving mocht zijn — toch toonen ons de daarin opgesomde feiten dat het oneindig beter ware geweest den toestand *toen reeds* onder de oogen te zien en te spreken van een werkelijken oorlogstoestand,

dan ons zelve te streelen met een illusie, n. l. een toestand van pacificatie, welke slechts kon bestaan in de *verbeelding* van hen, die ophielden waar te nemen of wel zich hadden voorgenomen *quand-même* een stelsel te verdedigen, dat op zichzelf geen stelsel was. Ook zou ik soms kunnen denken dat men destijds te zeer onder den indruk was van het toenmalig behaald Lombok-succès, om aanstonds den blik naar ginder te kunnen richten.

In de gansche Atjeh-geschiedenis zoekt men te vergeefs naar één leidende gedachte, die het bewijs levert dat men wist wat men wilde; eene gedachte, die tegelijkertijd het doel aanwees waarop werd afgestuurd, en een doel zoo voorzichtig, maar ook zoo vast gekozen, dat van afwijken, tengevolge van elkander opvolgende Gouverneurs-Generaal of Opperbevelhebbers in Atjeh, of ook van moeielijkheden, welke men op zijn weg zou ontmoeten, geen sprake kon zijn.

Ook nu nog komt het mij voor dat wij nog niet precies weten wat wij met Atjeh vóór hebben, en als eerste voorwaarde voor verder succès in onze politiek, eischt die vraag een nauwgezette overweging, en daarna beantwoording.

Het bezit van grondgebied, waartoe wij geen toegang hebben anders dan wij dien tot hiertoe in Atjeh hadden, is op den duur een wassen neus, en ook zelfs onder den drang der tegenwoordige omstandigheden is het vechten en bloedvergieten grootendeels doelloos, als het niet *meer* beoogt dan een defensief optreden tegen den vijand, die ons in zekere mate toch bewondering afdwingt voor de hardnekkigheid waarmede hij zijn haardsteden verdedigt. De volkswil openbare zich dan ook allereerst daarin, dat het door hen, die aan het roer van Staat staan, duidelijk worde uitgesproken wat verder met Atjeh beoogd wordt, nu wederom bloed en geld aan onze nationale belangen aldaar zullen moeten worden ten offer gebracht.

De ware poliek is geen schijnvertoon; ook niet zulk eene, die van de bijzondere inzichten van het zich telkens

afwisselend lokaal bestuur wordt afhankelijk gemaakt, en duldt daarenboven geene *halve* maatregelen. Zij moet zich richten op een *vast* punt, even zeker als de schipper zijn koers regelt naar het einddoel zijner reize en dat doel reeds *is* vastgesteld *alvorens* de reis wordt ondernomen.

Waar het niets meer of minder geldt dan de onderwerping aan ons gezag van eene landstreek zoo groot ongeveer als geheel West-Java (Bantam, Batavia, Krawang, Preanger-Regentschappen en Cheribon), daar kan een opportunistische politiek niet tot het gewenschte doel leiden.

In het voorbijgaan zij hier opgemerkt dat ik — afgaande op de eerste alarmeerende berichten dezer dagen uit Atjeh ontvangen — met geen mogelijkheid kan gissen wat daar momentaneel broeit. Wijzen de berichten der laatste dagen op de kalmte, die dikwerf den storm voorafgaat, of doen zij het niet? Zonderling kan het heeten dat Toekoe Djohan, ons slag willende leveren, daarvoor eerst de komst onzer troepen van hier zou afwachten. Ook is het bijna niet aan te nemen dat de komst van een drietal bataillons hem zooveel schrik zou aanjagen, daar hij die toch gemakkelijk heeft kunnen voorzien. Er is in dezen loop van zaken iets raadselachtigs, dat de toekomst nog zal moeten ontsluiëren. Blijft het intusschen bij kleine schermutselingen, men trekke dan nu toch partij van de aanzienlijke troepenmacht en ruste niet vóór men Toekoe Djohan, dood of levend, in handen krijgt.

Om dan nu tot een vergelijking te komen van den tegenwoordigen toestand in Atjeh met dien van vroeger, luisteren wij weder naar hetgeen de heer Haakman reeds ten vorigen jare schreef, en wel:

„Niets signaleert het verschil tusschen den tegenwoordigen toestand op Atjeh en dien van vroeger beter dan het feit, dat ook de vijand thans van artillerie voorzien is en hiermede granaten werpt in onze bentengs. Die granaten waren vroeger de onze; destijds sprongen zij echter niet, wanneer zij werden afgeschoten, terwijl zij thans ons teruggezonden, dit uitstekend

doen. Voegen wij hierbij, dat de door den vijand op onze bentengs gerichte granaatschoten, hoewel op verren afstand afgevuurd, over het algemeen goed doel treffen. Dit bewijst dat de vijand niet alleen kanonnen bezit, wat voorheen niet het geval scheen te zijn, maar dat hij ook geleerd heeft zich daarvan te bedienen. Terwijl hij geen andere instructeurs kan hebben dan deserteurs van onze zijde, bewijst zulks dat nà een twee en twintigjarigen oorlog het voordeel is aan den kant des vijands, die ons door middel van onze vroegere soldaten bestookt met onze vroegere, door hem bruikbaar gemaakte projectielen.

Sedert de Atjeher in het bezit is van artillerie en deze weet te hanteeren, is het weinige voordeel, dat wij boven hem hadden, verdwenen, ja in een nadeel verkeerd, daar hij de kunst verstaat zijn geschut zoo goed te maskeeren achter bamboe doerie, dat onze artillerie er zich niet op kan inschieten, terwijl de bentengs aan onze zijde, waarop hij zijn vuur richt, geheel zichtbaar zijn en bovendien door de daarop geplaatste vlag voor hem vaste schijven zijn, die hij niet kan missen.

Het lijdt derhalve geen twijfel, of 's vijands optreden als geoefend artillerist verzwaaert voor ons den oorlog, reeds zoo moeielijk door zijn guerilla karakter, het begroeid terrein, waarop moet worden geageerd, en het klimaat, dat onafgebroken verversching van troepen vordert.

Het was in den nacht van den 12en op den 13en December jl. toen voor het eerst de benteng Senelop met granaten werd beschoten, dat het Atjeh-leger voor deze droeve waarheid geplaatst is.

Alsof dit niet een feit ware van geheel nieuwe en gevaarvolle beteekenis, is het in het daarvan gemaakt en gedrukt officieel rapport, als ware het een luttel incident, voorgesteld als volgt: »Alleen in den nacht van 12 op 13 dezer werd de post Senelop levendig beschoten, o. a. ook uit één ijzeren en twee uit klapperstammen vervaardigde kannonnen, met van onze zijde afkomstige niet gesprongen granaten, waarvan er één binnen de versterking viel, welke niet sprong en een ander in het buitenwerk, die wel sprong, zonder evenwel eenige schade aan te richten.»

Zooals men ziet, gaf dit officieel rapport niets te lezen, dat indruk kon maken, wjl het de eerste artillerieproef des vijands voorstelt als mislukt, door zijn gebrek aan behendigheid en zijn

vermoedelijk gebrek aan projectielen. Intusschen was de werkelijkheid geheel anders en hierdoor wel degelijk verontrustend voor de toekomst. Zie hier wat ooggetuigen daarvan verklaren:

„Bij helderen maneschijn werden niet twee, maar negen granaten op de benteng Senelop geworpen. Van die negen zijn er zes in, boven of vlak bij de benteng gesprongen; de overigen misten doel. Van de binnen de benteng terecht gekomen projectielen viel er één vlak bij het kruitmagazijn, doch gelukkig in een goot met water, zoodat de lont werd uitge'ooft. Een ander dezer granaten sprong in het wachtlokaal, en zou zeer zeker menschenlevens of althans zware kwetsuren gekost hebben, indien dat lokaal op dat oogenblik niet toevallig geheel verlaten ware geweest, daar de manschappen zich begeeven hadden naar het banket, om zich te vergewissen van het voor hen geheel nieuw geschutvuur des vijands.

Men leert uit deze vergelijking van de officieele waarheid met de werkelijke, dat de Atjeh rapporten maar al te veel gelijkenis hebben met de Chineesche in den jongsten oorlog met Japan en evena's deze er op aangelegd zijn, om het kwade en kwaadste te verbloemen en het succes van den vijand te ignoreeren.

Intusschen is de vijand voortgegaan met zijne artillerie proeven, hetgeen aantoonde dat hij bruikbaar geschut heeft en voldoende over munitie beschikt.

Zoo wordt in het rapport van 19 — 31 December 1894 erkend dat Senelop, bovendien Biloel en het wachthuis Mata Ajer door den vijand beschoten zijn, al wordt daarbij gevoegd een enkele maal en onbeduidend. Uit het zoeven met de werkelijkheid vergeleken officieel rapport, weet men wat men van verkleiningen als deze te denken heeft.

Intusschen ging de vijandelijke kanonnade steeds voort en breidde zij zich uit. Zoo waren, blijkens het rapport van 1—14 Januari jl., aan de beurt onze posten Kroeng Gloempang, Senelop, Anagaloeng, Lamkoenjit. Dit bewijst dat de plotseling in werking getreden Atjeh-artillerie mobiel is en niet aan een vast punt gebonden.

In dezen tijd muntte de vijand het ook op onze aflossingspatrouilles. Bij Senelop werd den 3en en den 4en Januari jl. telkens één der manschappen van zulk eene patrouille neêrgeschoten. Sedert hebben de aflossingen dier patrouilles niet meer op vaste tijden plaats, maar integendeel zoo onregelmatig

mogelijk, voor Senelop zelfs bij nacht. Ziedaar eene ontwijking des vijands, welke maar al te veel zweemt naar vrees, en lijnrecht strijdt met het militair begrip, volgens hetwelk den vijand zijne versterkte stellingen ten spoedigste ontweldigd hadden moeten worden.

Geen wonder dat de inertie onzerzijds den overmoed des vijands prikkelde, zoodat hij den 12en Januari jl. onze benteng Lamroet vermeersterde en in brand stak en den 22en ouze benteng Kajoe Leh en het wachthuis Mon Pandjang innam, waaruit het onze artillerie eerst den volgenden dag gelukte hem te verdrijven.

Van 29 Januari — 1 Februari jl. zijn Biloel, volgens de officiele rapporten, bijna dagelijks en Lamkoenjit, Kroeng Gloempang en Senelop slechts eenige malen beschoten. „Van de 13 op Lamkoenjit afgeschoten projectielen sprongen er 2 boven en 8 dicht bij de benteng.” Helzelfde had plaats met Biloel.

Het uit dit rapport te putten feit, dat van de 13 door den vijand afgeschoten granaten er 10 gesprongen zijn, duidt niet aan dat de vijandelijke artillerie, zooals de rapporten dit doorlopend willen doen gelooven, niets beteekent, maar wijst integendeel uit, dat haar geschut bruikbaar is en bovendien met vaardigheid bediend wordt.

Het officieel rapport van 12—25 Februari vermeldde de beschieting derzelfde posten; bovendien werden de wachthuizen Mata Ajer en Moer Oe in den nacht van 16 op 17 Februari en eerstgemelde ook in den morgen van den 21en met kanonvuur beschoten, met dit gevolg, dat twee granaten sprongen en de planken omheining nagenoeg vernielden.

Blijkens het officieel rapport van 12—25 Maart jl. werden de vroeger vermelde posten beschoten, evenals de patrouilles en aflossingen. De opkomende wacht van Mata Ajer werd zelfs overvallen en bekwam twee dooden en 5 gewonden, 1 Eur. korporaal, 2 Europeesche en één inlandschen fuselier. Ook de vivretransporten werden beschoten. Uit het officieel rapport van 26 Maart — 8 April blijkt dat Gloempang, Senelop en Anagaloeng beschoten zijn, alsmede Biloel, dat herhaaldelijk door den vijand onder vuur genomen werd.

Volgens het volgend officieel rapport is de rechterflankdekking der aflossing van het wachthuis Mata Ajer ter hoogte van den kampong van dien naam, door eene bende kwaadwilligen (zooals het vergoelijkend heet) van nabij beschoten en daarna

met den klewang aangevallen, ten gevolge waarvan onze troepen kregen 2 dooden en 4 gewonden.

Naar luid van het officieel rapport van 9—23 April jl. zijn Tjot Rang, Kroeng Gloempang, Lamroet, Biloel, Lamkoenjit, alsmede het wachthuis Blang Tjoet, de aflossing van Senelop en Blang Tjoet, en eindelijk het vivres transport naar Anagaloeng beschoten, en werd te Biloel een Europeesch fuselier buiten de versterking gewond.

Vatten wij de aangehaalde officieele rapporten te zamen, dan blijkt daaruit dat onze posten en aflossingen in Groot-Atjeh van December jl. tot Mei dezes jaars voortdurend beschoten, en enkele van eerstgemelde zelfs vermeesterd zijn. Hieruit is geene andere gevolgtrekking te maken, dan dat, ondanks onze politiek van gekochte vriendschap met Toekoe Djohan en zijne vrienden, de oorlogspartij in Atjeh den oorlog ten krachtigste volhoudt, met andere woorden, dat de pacificatie van Atjeh, waarnaar het tegenwoordig omkoopend régime streeft, verder af is dan ooit.

Welnu, in dien oorlog ageert de vijand voortdurend, terwijl onze troepen, door het tegenwoordig régime hiertoe gedwongen, slechts op eene enkele uitzondering na, voortdurend passief blijven. Alleen dan zou dit aangemerkt kunnen worden als een bewijs van militair beleid, wanneer ons leger tegenwoordig niet tegen den vijand ware opgewassen. Hiervan is echter geen spraak, en derhalve valt uit de krijgsgeschiedenis van Atjeh voor de drie genoemde, vlak achter ons liggende maanden, deze droeve les te putten, dat onze militaire kracht in Groot Atjeh verlamd is. Te meer, wijl de uittartende houding des vijands in deze periode sedert door geen enkel wapenfeit onzerzijds is getuchtigd. Die toestand is zoo anti-militair en hierdoor reeds zoo onhoudbaar, dat hij het tegenwoordig régime in Groot-Atjeh ten strengste veroordeelt."

III.

Het is hier de plaats om te herinneren aan een woord, mij reeds jaren geleden door een kundigen officier toegesproken, toen hij al het lief en leed — verbonden aan het verblijf in het Groot Militair Hospitaal alhier — met mij deelde. Over de toenmalige Atjeh-zaken sprekende, was op mijne vraag: „Welk stelsel acht u wel het noodige?" zijn antwoord: „Elk stelsel kan er ons brengen mits consequent doorgevoerd."

In dat antwoord ligt ongetwijfeld veel waars, maar voor het heden past het niet meer, om de enkele reden dat van lieverlede een toestand is gecreëerd, die 1°. geen proefnemingen meer toelaat, en 2°. de mogelijkheid op succès van alle stelsels op één na voortaan geheel uitsluit.

In de drie en twintig jaren dat wij met Atjeh krijgvoeren, is daar een nieuw geslacht van menschen opgekomen, doortrokken van vijandschap tegen de aandrangers hunner vrijheid. Van die lieden te verwachten dat zij met ons nog gemoedelijk zouden parlementeeren, met het doel ons de poorten van hun land geheel te ontsluiten, zou eenvoudig dwaasheid zijn, en van die zijde valt verder geen steun te verwachten anders dan die hen door kracht van wapenen wordt afgedwongen. Als dit dan ook zijn zou het verder te volgen stelsel van pacificatie (?) in het Nieuw Bataviaasch Handelsblad van 4 dezer aangeprezen, dan kunnen wij er allen zeker vrede mée hebben, maar dan zou ik dat stelsel toch ongaarne het stelsel-Deijkerhoff willen genoemd zien, gelijk het daar heet.

Gehoorzaamheid en onderwerping zijn de eerste eischen, die den Atjeher nu onzerzijds moeten worden gesteld, en niemand beter dan onze natie, die eigen vrijheid duur gekocht heeft, kan beseffen welke moeielijkheden daarbij zijn te overwinnen.

Welnu, die moeielijkheden eens recht te doorzien, onze kracht juist af te meten, te bepalen welke houding wij van dezen stond zullen aannemen, welke punten wij dienen te bezetten om onszelven daarmede den sleutel tot Groot-Atjeh in handen te geven, ziedaar de eerste vragen, die zich aan de Regeering ter conscientieuse beantwoording opdringen.

Ons plan-de-campagne zij behoorlijk opgemaakt en de onderwerping eenmaal verkregen, toonen wij ons aanstonds humane overheerschers, vrij van alle vooroordeel en klein-geestige afgunst, en integendeel allereerst de bijzondere karaktertrekken en eigenaardigheden des volks ontziende en tot op zekere hoogte eerbiedigende.

Uit het vorenstaande vertrouw ik dat het ieder duidelijk zal zijn hoe elk ander dan een zuiver militair régime voor Atjeh thans misplaatst en uit den tijd kan heeten. Het boven aangehaald gezegde van dien officier was dan ook alleen juist voor de aanvangspériode van den Atjeh-krijg, toen nog van geen ingewortelden haat, wrok en wrevel tegen ons zoozeer sprake kon zijn.

In hoeverre nu de onafhankelijke dagbladpers de Regeering kan steunen — getrouw aan hare roeping om, zonder afbrekende en tijdroovende critiek over wat eenmaal gebeurd is, slechts het oog te richten naar wat verder gebeurt en gebeuren zal en moet — zal natuurlijkerwijze grootendeels van de Regeering zelve afhangen. Wordt van de Pers verwacht dat zij zich als den tolk der openbare meening doe gelden en zich in het algemeen belang krachtig en duidelijk uitspreke over ingrijpende besluiten en maatregelen, die de publieke zaak raken, dan worde zij ook met bekwamen spoed en zonder buitensporige reserve door de Regeering ingelicht en in de gelegenheid gesteld zichzelve te doen voorlichten omtrent hetgeen elders voorvalt.

De Regeering heeft echter het *recht* te eischen dat de Pers haar ter zijde staat tot *opbouw*ing en niet *ondermijning* van het gezag, want waar dit laatste geschiedt, daalt de Pers van haar verheven standpunt als „Koningin der Aarde” en geeft zij ons ten slotte het beeld te aanschouwen eener balletdanseres, die wel sierlijke sprongen maakt, maar toch aan de Koninklijke waardigheid bitter weinig doet denken

Zien wij nu op welke wijze onze voormalige bondgenoot Toekoe Djohan voor onze belangen in de bres is gesprongen, door te vervolgen met hetgeen de heer Haakman verder aldus schreef:

„Terwijl Toekoe Djohan (Toekoe Oemar) tegenover onze regeering aangenomen heeft Atjeh te pacificeeren, door de vijanden rondom onze buitenposten te bestrijden met zijn volgelingen, had het op zijn weg moeten liggen de vijandelijke kanonnade

der laatste maanden tot zwijgen te brengen. Zelfs geen poging hiertoe is echter door hem aangewend. Integendeel heeft hij, zonder er zich om te bekommeren, toegelaten dat de vijand al meer en meer bentengs onder vuur nam en dus zijne artillerie uitbreidde. Ziedaar een feit van groote beteekenis! Immers zoo iets de pacificatie belet, waaraan Toekoe Djohan het gouvernement zou helpen, dan is het de mobilisatie der vijandelijke artillerie, hoogstgevaarlijk voor onze open liggende bentengs.

Het enkel feit derhalve, dat onze bondgenoot onze posten en aflossingen kalm aan hun lot overlaat, bewijst dat hij daarin voor zich zelve voordeel ziet, in zooverre, dat de oorlog voortduurt en de hem geld opleverende pacificatie voorshands voor onbepaalden tijd wordt uitgesteld.

Hierin ligt het grootste gevaar voor onze toekomst in Groot Atjeh, want, naarmate de vijand zijn artillerievuur uitbreidt, worden onze bentengs weerloozet en verliezen wij dus onze militaire kracht.

Wordt dat kwaad niet spoedig gestuit, zoo houdt alle zekerheid op, voor het behoud onzer posities tegenover den vijand, en vermeerderen daarentegen zijne kansen van ons te overvleugelen en wellicht tot de vlucht te dwingen.

Mocht men deze meening bestrijden willen met de opmerking, dat onze postkommandanten en onze artillerie in het beantwoorden van het vijandelijk geschutvuur niet afhankelijk zijn van de operaties van Toekoe Djohan en zelf kunnen terugschieten, dan antwoorden wij, dat dit laatste hun onmogelijk wordt gemaakt door de verdekte opstelling van het vijandelijk geschut, welke elke plaatsbepaling verijdelt. Dat is echter niet het geval voor genoemden Toekoe, die door en door vertrouwd met het terrein, of wel met behulp zijner volgelingen zeer goed te weten kan komen, waar het vijandelijk geschut zich bevindt, waaruit onze bentengs beschoten worden. Bovendien houde men in het oog dat het troepen kommando in Atjeh geenszins den oorlog erkent, welke tegenwoordig tegen onze buitenposten gevoerd wordt, zooals ligt opgesloten, ook in de order aan de officieren, om slechts in den uitersten nood terug te schieten, en in de hebbelijkheid om de postkommandanten ter verantwoording te roepen, die zich veroorloven het bentenggeschut tegen den vijand te gebruiken.

Wie dit alles weet, zal ons toegeven, hoe moeilijk te gelooven het ook zij, dat feitelijk Toekoe Djohan de bevelhebber is op

het oorlogsterrein rondom de buitenposten. Buiten hem om valt daarom onder het tegenwoordig regime niet te denken aan de verovering van het vijandelijk geschut, al moet dit, naar de beschieting onzer uiteen gelegen posten te oordeelen, vrij wat talrijker en beter zijn dan het is opgegeven in het eergister aangehaalde officieële rapport, in de *Jav. Ct.* van 12/23 December jl., waarin het heet, dat het slechts drie kanonnen telt, één ijzeren en twee van klapperslammen gemaakte, eene opgave, welke slechts eene vergoelijkende gissing kan zijn, daar evenmin toen als heden één enkel vijandelijk kanon zich in onze handen bevond.

De macht van Toekoe Djohan dagteekent van de promotie tot generaal-majoor van den tegenwoordigen militairen en civielen gouverneur in Atjeh. Deze heeft in hem de politiek belichaamd, door zijn voorganger, kolonel Pompe van Meerdervoort ingevoerd, welke hierin bestond, dat wij onze vijanden in Atjeh zijn gaan bevechten, niet meer door ons eigen leger, maar door onze hertoe betaalde, quasi Atjehsche vrienden. Tot hun bevelhebber is benoemd Toekoe Djohan door den pas tot generaal-majoor bevorderden gouverneur van Atjeh, nadat hij hem de hand had gereikt als vriend en bondgenoot, hem die onder den naam van Toekoe Oemar tot dusver ons den felsten felsten haat had toegezworen, ons in de *Nisero* en *Hok Canton* kwestien op de laagste wijze verraden en herhaaldelijk moorden op de onzen gepleegd had. Ondanks dat alles, is in hem sedert Juli 1893 het grootste vertrouwen gesteld, als ware het ter bevestiging van zijn lijfspreuk: „Blanda brani tetapi terlaloe bodoh.”

Zijn gewaande vriendschap legde der Nederlandsche regeering de verplichting op, hem op grooten voet te onderhouden en opdat zulks voor de profane wereld verborgen zou blijven, werd een geheim fonds aan den gouverneur toevertrouwd speciaal voor Djohans behoeften, waarvan hij, de gouverneur, zelfs geen verantwoording had te doen. Dit fonds is op dit oogenblik nagenoeg uitgeput.

Als aan een tooneel-impresario zijn uit dit fonds aan Toekoe Djohan ook betaald de ondernemingen die hij tegen de zoogenaamde kwaadwilligen heeft gevoerd Hierdoor is hij van bondgenoot, huurling der regeering geworden.

Dit heeft echter niet belet, dat aan hem afgegeven zijn een groot aantal geweren, met een kolossalen voorraad munitie tot wapening zijner volgelingen, met andere woorden, dat aan hem is toegestaan, wat kort te voren zijn voorganger werd geweigerd.

Sedert bezitten wij in Groot Atjeh minder eerlijke vijanden dan door ons zelf gewapende onbetrouwbare en betaalde vrienden.

Hoe ons Atjeh-leger deze zwenking van militaire zelfstandigheid naar seniele goedgeloovigheid en berusting heeft opgevat, blijkt uit het feit, dat de toenmalige chef van den staf, de overste Nieuwenhuizen, onmiddellijk zijn ontslag en buitenlandsch verlof gevraagd heeft, zoodra hij *le pot aux roses* ontdekt had.

Al spoedig bleek het, dat de genoemde hooflofficier terecht zijn samenwerking met een bekend verrader als Toekoe Djohan voorkomen had. Kort nadat laatstgenoemde was opgetrokken tegen onzen, en naar hij het deed voorkomen, ook zijn vijand, schoot deze op één onzer posten een kogel af, met het merk der door ons aan Toekoe Djohan afgestane patronen, waardoor bewezen werd dat hij heulde met de landslieden, die hij als vijanden in schijn bevocht.

Het eerste het beste wapenfeit door Toekoe Djohan te ondernemen, nl. de inneming van het tot dusver onneembaar gebleken Kaloet, nadat onze troepen tot drie keeren toe waren afgeslagen, heeft aangetoond wat Nederland van zijn bondgenootschap heeft te verwachten. Volgens de officieele lezing, bewees hij ons daar een grooten dienst, in werkelijkheid echter hield hij daar de Nederlandsche regeering voor den gek, zoo onbeschaamd mogelijk en in het aangezicht onzer troepen. Door eene massa der zijnen gevolgd en achter deze door eene sterke troepenafdeeling, trad hij na eenige munitie-verspilling, toe op één der poorten, het hoofd beschermd door een pajong. En zie, nauwelijks was hij daar, of de poort werd hem zonder het minste verzet geopend, evenals de zoo zwaar versterkte benteng, met de betooging dat de bezetting wel oorlog voerde tegen de Kafirs, maar niet tegen haar geloofsgenooten. Men denke zich de verbazing onzer troepen en tevens hare ergernis, overtuigd als zij waren, dat de overgave zonder slag of stoot van het voor haar onneembaar gebleken Kaloet, verkregen was door omkoopning der bezetting, met een deel der aanzienlijke geldsom, door Toekoe Djohan bedongen en hem, zooals was overeengekomen, gebracht op eene afgelegen plaats, door een officier van ons leger. Zoo waren bij uitkomst niet de vijanden, maar wij de bedrogenen, ten gevolge van onze overeenkomst met hem, dat hij de zogenoemde oorlogspartij zou ten onder brengen. Die geheele overeenkomst bleek niet anders dan eene komedie te hebben doen opvoeren, waarvan elk bedrijf volgens de eischen van

Toekoe Djo'ann, zwaar, zeer zwaar dezerzijds is betaald. Zoo is het gebleven tot op den huidigen dag, daar al wat Toekoe Djohan tot dusver van den vijand heeft verkregen, niet anders is geweest dan door hem besteld en door ons betaald werk. De bedoeling des met onze vijanden heulenden Toekoe's is dan ook klaarblijkelijk geen andere dan dit spel te blijven spelen en onder den schijn van ons bij te staan, den ons tegenwoordig zelfs kanonneerenden vijand te ontzien, en tevens zich zelven en zoogenaamde kwaadwilligen ten onzen koste te verrijken. Eerst dan, wanneer het geheim fonds uitgepnt is en wij ophouden met betalen, is het voor Toekoe Djohan zaak, zijn masker van vriendschap af te werpen tegenover ons, en zich aan te sluiten bij de oorlogspartij, die hij tot dusver gewapenderhand geen kwaad en strooiender hand bevoordeeld heeft."

Hierbij sluit zich dan onmiddellijk aan de reeds in mijn eerste opstel genoemde profetie en die hier geene herhaling behoeft.

IV.

Wat betreft het algemeen verzet in Atjeh tegen ons gezag, zoo is dit volstrekt niet onoverkomelijk, omdat zulk verzet — gelijk al onze Indische oorlogen aantoonen niet zoozeer schuilt bij de onontwikkelde bevolking, maar hoofdzakelijk zetelt bij eenige weinige hoofden, die òf tot onderwerping moeten worden gedwongen, òf onschadelijk moeten worden gemaakt door — indien ze ons levend in handen vallen — aan hunne omgeving te worden onttrokken en zoo haastig mogelijk te worden verbannen. Zulk zuiveringsproces, op een paar hunner toegepast, brengt er eindelijk wel den schrik onder, en hoewel schrik en vrees niet de middelen mogen zijn, waardoor wij trachten te heerschen, zijn zij — bij onze in het oog van den Atjeher zoozeer verzwakte positie — de eerste voorwaarden geworden tot herstel eerst, en daarna tot handhaving van ons gezag.

Eenmaal eenige sterke punten bezet hebbende, worde allereerst voor het aanleggen van goede verkeerswegen

zorg gedragen en het land aldus voor ons geopend. Het oprichten van blokhuisen en bentengs alleen is niet voldoende. Het aanleggen dier wegen geschiede onder controle der genie, eerst door middel van soldaten en dwangarbeiders en later zooveel mogelijk door de eigen bevolking des lands. En zonder nu de middelen te willen aanprijzen waaronder destijds onder den Gouverneur-Generaal, maarschalk Daendels, de groote weg over Java is aangelegd, toch strekke ons dat grootsche werk ten bewijze van wat door kracht en énergie kan worden tot stand gebracht. Die postweg dwingt nog ieders bewondering in hooge mate af en dien aan te leggen was een wijze daad, die van helder doorzicht en groote doortastendheid getuigde en voor ons verder van het grootste belang is geweest.

Hier zal men mij vermoedelijk tegenwerpen dat „praten en doen” twee zijn. Volkomen juist, maar ik geef hier ook slechts de richting aan, welke ik vermeen de eenige te zijn, die ons eindelijk brengen zal waar wij zijn moeten. De grootsche taak, die wij voor oogen hebben, behoeft niet het werk van dagen te zijn, want het kan dit ook niet wezen. De hoofdzaak is daarbij niet: hoe spoedig wij er komen, maar dat wij er komen.

En is het dan eindelijk zoo ver dat wij ons ook tot het binnenland eenigermate toegang hebben weten te verschaffen, dan nog niet de handen over elkaar geslagen, maar immer voorwaarts, al zij het ook langzaam. Ons eerste werk zij dan den handel naar ons toe te trekken door het oprichten op een paar plaatsen van handelsfactorijen, die de binnenlandsche waren en producten tegen billijke prijzen overnemen of inruilen tegen buitenlandsche goederen. Door onze komst in het land mogen wij niet den indruk maken den handel en het vertier te stremmen, maar die integendeel te willen aanoedigen. Onze krachtige maar goedwillige hand doe zich echter steeds en te juister tijd gevoelen en blijve

met waarschuwenden vinger den Atjeher — althans de eerstvolgende jaren — voor oogen.

Met den handel brengen wij er van lieverlede de andere zegeningen der beschaving en toonen wij ons vóór alles ook Christenen te zijn in den waren zin des woords.

Zonder dit laatste missen wij den duurzamen waarborg tot succès en zal het niet mogelijk blijken ons eenmaal in de harten van het Atjehsche volk een plaats te veroveren.

Ziehier in hoofdtrekken een plan met een vast doel aangegeven en voor ieder ander en beter plan laat ik het mijne gaarne varen.

Het tot hiertoe gevold régime heeft ons in de oogen van den Atjeher slechts kunnen verkleinen, en wel verre van hem tot toenadering te nopen, hebben wij hem van ons verwijderd.

De belangen in onze Atjeh-verovering betrokken, zijn te gewichtig en onze roeping daarbij te grootsch om die afhankelijk te doen zijn van de persoonlijke inzichten eens opperbevelhebbers en die dienstbaar te maken aan persoonlijke belangen van welken aard ook.

De Regeering geve daarom hare taak niet uit handen en nadat onze Regeeringscommissaris, de Luitenant-Generaal Vetter, de eerste maatregelen zal hebben genomen om in den oogenblikkelijken nood te voorzien, spreke de Regeering nu verder, onder goedkeuring der natie, zoo en zoo wil ik het, en ook zoo en zoo zal het voortaan zijn.

Ten aanzien van het den laatsten tijd gevolgd régime, gaat wijlen de heer Haakman aldus voort:

„Ziedaar de wrange vrucht van het tegenwoordig régime, het uitvloeiSEL van den na anderhalf jaar volmaakt ijdel en hersenschimmig gebleken pacificatie-waan.

Ten gevolge van dezen, is de getalsterkte der infanterie op Atjeh, vroeger ongeveer zeven duizend man bedragende, ingekrompen tot 2500 à 3000 man, vormende 3½ zwakke veldba-taillons.

Van dit cijfer gaat echter af de hospitaalbevolking, welke

doorlopend 250 à 300 man bedraagt en welke zooveel maar mogelijk geëvacueerd wordt, nog wel uit principe, nl. om geen versterking of aanvulling van troepen noodig te maken. Weet men dat van de overblijvende manschappen (2250 à 2750) er zooveel afgaan als noodig zijn voor den garnizoensdienst en de bezetting van den kraton en de bezetting der door vriend Djohan gecreëerde hoogst gevaarlijke bentengs en posten buiten de linie, dan zal men ons toegeven dat tot afwering van een eventueelen *coup de main* slechts een 1200 à 1500 man overblijven.

Vergelijkt men deze troepensterkte met die in 1875, toen wij den vijand werkelijk ontzag inboezemden, dan staat men verbaasd over de vermindering der legersterkte. In 1875 onder generaal Pel werd soms uitgerukt met drie kolonnes, elk van drie veldbataillons, sterk \pm 1000 man en gesteund door eene batterij bergartillerie en de verdere hulpwapenen, zoodat in het geheel een 4000 man tegen den vijand opkwamen. En thans hoogstens 1200 à 1500 man, niettegenstaande de vijand over eene goed werkende artillerie beschikt en wij ons bondgenooten op den hals gehaald hebben, die niet te vertrouwen zijn en ons ieder oogenblik kunnen verraden, nu zij alle gelegenheid en tijd hebben gehad om ons tegenwoordig militair onvermogen te bestudeeren tot in de kleinste bijzonderheden!

Reeds nu zijn de troepen vaak ontoereikend voor den door de benteng-bezetting verzwaarden garnizoensdienst, een naam, spottende met de werkelijkheid, naar welke onze troepen in de bentengs door het vijandelijk kanonvuur voortdurend in oorlogsgevaar verkeerden, op een terrein zoo onveilig dat de aflossingen sluipsgewijze plaats vinden.

Maar al te duidelijk effent die troepenvermindering, welke in ernstige gevallen den velddienst zoo goed als onmogelijk maakt, Toekoe Djohan den weg tot een onverhoedschen overval onzer troepen, op het een of ander hiertoe door hem uitgekozen punt.

Het gevaar hiervoor wordt dan ook door onze militaire zeggelieden, en naar hun zeggen, door de troepen in Atjeh over het algemeen beschouwd als meer en meer naderend. Wij deelen die meening, omdat zooals hiervoren reeds is gezegd, het geheime fonds, waaruit Toekoe Djohan put, tot het smeulend houden van den oorlog, uitgeput is en het niet te voorzien is dat de regeering hiertoe nieuw kapitaal beschikbaar zal stellen, daar zij hiertoe onbevoegd is, als vorderende de wet, dat alle uitgaven

door de Rekenkamer geverifieerd worden, wat niet kan, wijl geen omkoop-uitgaven voor regeeringsvrienden in Atjeh op de Koloniale Begrooting voorkomen.

Daarom achten wij het oogenblik ophanden dat Toekoe Djohan en zijn mede-acteurs de tot dusver voor vrijgevighe Nederlandsche koe uitgemolken zullen bevinden en, nu zij geen zweem van vrees meer koesteren voor den door hen bedwelmden Nederlandschen Leeuw, hun voormalige, nog altijd bestaande vijandschap zullen koelen aan onze troepen. En dat wel naar hun aard zoo onverhoeds en verraderlijk mogelijk.

Gij redeneert — hooren wij ons tegenwerpen — alsof niet talrijke en voor invloedrijk doorgaande Atjehhoofden zich aan het Nederlandsch gezag hadden onderworpen.

Wij beantwoorden deze tegenwerping met een paar plastische voorbeelden, ons mêegedeeld alweder door ooggetuigen, van de eigenaardige wijze, waarop het vaak met die onderwerping toegaat.

Daar men zich algemeen voorstelt, dat de Atjehhoofden, die zich willen onderwerpen, hiertoe uit hormat naar Kotta-Radja komen en hunne opwachting in staatsie maken aan den Gouverneur, die hen ernstig wijst op hunne verplichtingen, stellen wij voorop dat het vroeger zoo was, maar dat het tegenwoordig vrij wat huiselijker toegaat. Niet in den Kraton, maar op de zeeposten, waar de tegenwoordige gouverneur bij voorkeur vertoeft, en meestal aan boord van een onzer schepen, krijgt de onderwerping van Atjehhoofden dikwerf haar beslag, en dat wel zoo eenvoudig mogelijk, alsof die lieden niet bijzonder op etikette gesteld waren. Zie hier een staaltje! Nog niet lang geleden ter Westkust, zou de assistent-resident eene onderwerping ontvangen. In stede van tot hem te komen, zooals het behoorde, bleef het vroeger vijandelijk hoofd stil thuis, en zond een zending tot het afhalen van het onderwerpingsformulier. Zonder zich hierover te ergeren, zond de assistent-resident het bewuste formulier aan het hoofd in kwestie, door middel van den hiertoe gekomen Atjeher. Bij diens terugkomst, wierp deze laatste den brief den ass. resident in het bijzijn zijner omgeving voor de voeten (sic) en verklaarde hij dat zijn meester weigerde het onderwerpingsformulier te onderteekenen, als hem geen f 25 gegeven werden. Aan dezen eisch werd voetstoots voldaan en ditmaal keerde de onderwerpingsacte door het hoofd onderteekend terug.

Nog duurder kwam eene andere, niet minder huiselijke onderwerping te staan. Op zekeren dag bevond de Gouverneur zich ter N. O. Kust, aan boord van een onzer schepen, om de onderwerping te ontvangen van een ander vijandig Atjehhoofd. De plaatselijke civiele gezaghebber zag er echter gevaar in dat hoofd te gelasten zijne onderwerping te komen aanbieden, waarop de Gouverneur antwoordde, dat alsdan aan dat hoofd slechts behoefde te worden zegd dat hij nog f 300 te vorderen had, en hij die som aan boord kon ontvangen. Op die boodschap verscheen de Toekoe, streek het geld op en teekende de acte van onderwerping.

Naar deze voorbeelden kan men de waarde van dergelijke acten afmeten. Zij zijn niet anders dan omkoopings-kwitanties, afgegeven door bedeeden uit het geheime fonds.

Hier en daar mogen hierop uitzonderingen voorkomen, maar als regel mag men aannemen, dat in den laatsten tijd de onderwerping van hoofden niet anders is dan eene komedie, waarvoor zij betaald zijn.

Daarom valt er van het gros dier lieden niet te gelooven dat zij onze zijde zullen houden, ook wanneer Toekoe Djohan en zijn vele volgelingen die verlaat.

De vrees voor dit laatste is dan ook maar al te gegrond. Dit teekent den tegenwoordigen toestand in Atjeh als dien van een leger, dat redding behoeft uit een groot en dreigend gevaar."

V.

Afgescheiden van wat de berichten uit Atjeh verder zouden bevatten, ga ik voort met de vernieuwde openbaarmaking der opstellen van wijlen Mr. J. A. Haakman, overtuigd als ik ben daarmede een goed en nuttig werk te verrichten, en het zij mij ook verder vergund daaraan eenige eigen beschouwingen vast te knoopen.

In het Nieuw Bataviaasch Handelsblad van 7 dezer komt een particulier telegram voor, meldende: „Blijkbare agitatie te Batavia onverklaarbaar". In hoever hier werkelijke agitatie bestaan zou hebben, weet ik niet. Juister, geloof ik, zou het zijn te zeggen dat hier plotseling de algemeene belangstelling in zake Atjeh is

opgewekt en dit met reden. Het enkele feit van Toekoe Djohan's overloopen was hiertoe genoeg. Redenen tot ongerustheid van politieke beteekenis, zoo die al een oogenblik bij enkelen mochten bestaan hebben, behoeven er niet te bestaan, ook zelfs al zou Toekoe Djohan, gebruik makende van de duizend geweren, die hij heet te hebben medegenomen, daarmede een nieuw bataillon tegen ons wapenen. Het krachtig optreden der Regeering is ons borg voor alle verdere eventualiteiten van eenig ernstig politiek belang.

Wel heeft het eenigszins een zonderlingen indruk gemaakt dat — terwijl hier beweerd werd dat van het aantasten door den vijand der hoofdplaats Kota-Radja nauwelijks sprake kon zijn, ook wegens de vele voorwerken, waarmede te rekenen viel — één der eerste berichten ons meêdeelde dat de genie bezig was om Kota-Radja te versterken. Als dit daar zoo aanstonds noodig werd geacht, gaf dit hier wel wat te denken.

In aansluiting nu bij hetgeen ik gisteren opmerkte omtrent eene voor het vervolg te kiezen richting, wilde ik nog opmerken dat het mij noodig voorkomt het civiel en militair gezag van elkander te scheiden en voorloopig niet weêr in de handen van één Opperbevelhebber voor eenige lengte van tijd te vereenigen. Beide soorten van gezag hebben te veel hun eigen karakter om ze te doen samenvloeien en waar dit geschiedt, moet het onwillekeuring zijn ten koste van beide en worden beide verlamd.

De eigenschappen bovendien van een kranigen opperofficier en die bij den troep tot hun volle recht komen, maken hem buiten den troep dikwerf onmogelijk en zoo ook zal een civiel ambtenaar, al zou hij als resident zijne sporen verdiend hebben, bij het leger doorgaans een slecht figuur maken. Het civiel en militair gezag moet elkaâr daarom aanvullen, maar zonder voorshands in één hand vereenigd te worden. Elk gezag eischt zijne specialiteit, en die twee specialiteiten, samen overleggende, kunnen meer opmerken en tot stand brengen dan één hunner

het zal doen. Zij moeten elkander tot evenwicht strekken, en zoodra dit evenwicht verbroken wordt, treedt de Hooge Regeering tusschen beide.

Ziedaar het eenig gezond stelsel, dat ik in het vervolg voor Atjeh zou durven aanprijzen, en ik doe hierbij nog uitkomen, dat het daarbij volstrekt niet in mijne bedoeling ligt om de uitgaven te verdubbelen, d. w. z. aan elk dier autoriteiten een positie verzekerd te zien, z. a. tot hiertoe een Gouverneur van Atjeh feitelijk heeft genoten.

Voorloopig trede het militair gezag daar op den voorgrond en later — als wij eens veel verder zijn — het civiele, en of dan *nog later* eens het civiel en militair gezag weder onder één scepter kunnen komen, daarover zullen wellicht onze kinderen hebben te beslissen. (1)

Hoe de heer Haakman verder den tegenwoordigen toestand schetste, moge uit de navolgende regelen blijken:

„Sedert het aan vroegeren vijanden is opgedragen in de plaats van onze troepen te vechten, is hun vroegere zoo levendige militaire geest onderdrukt en verwrongen tot gelaten berusting.

Ziedaar eene uitwerking der militaire gehoorzaamheid, welke, hoewel zij in Europa door geen enkel militair bevelhebber gevraagd zou worden, voor een zoo anti-militair regime, als dat in Atjeh — et pour cause — onder het tegenwoordig beleid onvermijdelijk is. Iedereen gehoorzaamt daar aan de pacificatiepolitiek van het oogenblik, zoodat al heeft deze nog niets goeds uitgewerkt op den vijand, zij daarentegen elk militair wapenfeit dezerzijds verhoedt. Zoo wil het de Gouverneur, en hij zelf geeft het voorbeeld, waar hij ter wille der politiek zijn plichten als militair bevelhebber veeleer negatief dat positief opvat. Tengevolge van de verdooving zijner militaire denkbeelden en zijner herinnering aan eigen militaire expedities, is de Gouverneur van Atjeh de warmste profet der pacificatie, niettegenstaande zijn militair bewustzijn hem den oorlog voorhoudt en doet zien dat hij verkondigt en staande houdt wat hij zou

(1) Bovenstaand opstel was reeds geschreven, toen hier eergisteren met vreugde het bericht werd ontvangen dat het civiel gezag in Atjeh was overgegaan in handen van den resident K. F. H. van Langen.

wenschen, al wordt het sedert maanden door 's vijands kanongebulder ontzenuwd. Evenzoo beschouwt hij Toekoe Djohan en zijne talrijke volgelingen als betrouwbare vrienden niettegenstaande zijn van nature militaire geest hem tot eene geheel andere beschouwing zou moeten dwingen. En eindelijk oordeelt de Gouverneur dat hij als militair bevelhebber naar den eisch handelt, wanneer hij zelf binnen den Kraten blijft of over zee de zeeposten bezoekt tot het constateeren der onderwerping van vroeger erg vijandelijke, maar nu voor gepacificeerd doorgaande hoofden. Intusschen eischt de rechtvaardigheid te erkennen dat hij op het niet bezoeken van het eigenlijk oorlogsterrein tot dusver ééne uitzondering heeft gemaakt. En dat wel zeer onlangs en kort na een artikel in de Java bode over den tegenwoordigen toestand. Maar ook bij dit bezoek primeerde de Gouverneur den generaal, en was hij gezeten, niet zooals zijn voorganger, Generaal van der Heijden, steeds gewoon was uit eerbied voor het militair prestige op een vurig ros, maar in een vierwielig koetsje, gevolgd door zijn chef van den staf in een *dos à dos* en geëscorteerd door cavallerie! Hoe onveilig dit terrein ook zij, zoo als de vroeger aangehaalde officieele rapporten uitwijzen, bij deze eerste inspectie van den Militairen Bevelhebber was het dit niet, zoodat de vredes-illusies van den Gouverneur niet door dit bezoek verontrust zijn geworden. Geen kanon, noch geweerschot is door de zoogenaamde kwaadwilligen gelost en zelfs van hun lievelings klewanganvallen hebben zij zich zorgvuldig onthouden; als wilden zij den Gouverneur toonen dat voor hen geen kwaadwilligen bestaan, wyl zij vreezen zouden met den Gouverneur, die ook ten hunnen voordeele over geheime fondsen beschikt, de hen te dooden, die de gouden eieren legt.

Zoo als van zelf spreekt, werkt de ingenomenheid van hun Bevelhebber met een vrede, die niet bestaat, terug op de troepen, zoodat zij volkomen berusten in den antimilitairen toestand, welke medebrengt dat onze vroegere inlandsche vijanden doorgaan voor Nederlands combattanten, terwijl het roemrijk Indisch-leger zich mag vergenoegen, met de nederige rol van rustbewaarder. Wetende dat zij alleen in den uitersten nood mogen schieten, laten zij op de posten de aanvallende rol over aan den vijand, zich vergenoegende met het wegdragen der dooden en gekwetsten, welke hun aflossingspa-

trouilles telkens krijgen. Betrapt een officier een Atjeher, die zonder pas de linieën wil binnen komen, zoo laat hij hem doorgaan, wanneer deze zegt tot de volgelingen van Toekoe Djohan te behooren. De Gouverneur toch wil niet dat deze lieden in de vrijheid hunner bewegingen worden gestoord, en daar ieder Atjeher wel kan opgeven tot Toekoe Djohans bende te behooren, is tegenwoordig het voorheen zoo streng gehandhaafd passensstelsel een wassen neus. Kortom, dank zij den door den Gouverneur beweerden vredestoestand, is het vroeger zoo dapper Atjehleger van hooger hand zoo onschadelijk gemaakt als in Europa het leger des Heils. Even als dit mag het geen vijanden erkennen, maar slechts kwaadwilligen en gaat het geheel op in een zieldoodenden garnizoensdienst.

Dit verklaart het oogenschijnlijk lijdzaam volgen onzer troepen van Toekoe Djohans bende, nog wel achter haar aan, op de plaats, in Europa ingenomen door het grauw, bij militaire marschen. Geen grooter kaakslag aan het militair eergevoel is denkbaar, dan geregelde troepen te dwingen achter een ongeregelde bende, nog wel van vroegere vijanden, te marcheeren, met een van oudsher bekenden verrader aan de spits, gestoken in een militaire fantasie-uniform van hoofdofficier, even als een kermisgast, die met véeren pronkt waarop hij geen recht heeft. Toch hebben de bevelen tot zulk eene militaire parodie geen verzet, geen insubordinatie uitgelokt. Ziedaar wat gemaakt is van het tegenwoordig Atjeh-leger, vroeger de bakermat van onze beste soldaten en dapperste officieren. Het *moet* berusten.

Tusschen de stille berusting in het onvermijdelijke bij de troepen van generaal Booth en die onder de bevelen van den tegenwoordigen gouverneur van Atjeh, bestaat echter dit verschil, dat de eersten blijmoedig zijn, wyl zij uit den grond des harten en uit persoonlijke overtuiging zich schikken, terwijl laatstgenoemde zich met den dag ongelukkiger gevoelen, omdat zij alleen en uitsluitend door dwang beheerscht zijn. Dit stemt maar al te velen onder hen droefgeestig en brengt sommigen zelfs tot verwijfeling. Dit verklaart zoowel de toeneming onder het tegenwoordig militair regime van het aantal zelfmoorden op Atjeh als den steeds afnemenden lust bij de manschappen en onderofficieren, om zich te reengageeren. Hun laatste illusie van den militairen dienst is hun in Atjeh ontnomen door het tegenwoordig pacificatie régime, waarbij tot dusver niemand gebaat

is dan Toekoe Djohan, en de even als hij door omkoopning tot onderwerping gekomen hoofden. Men kan het hun dan ook aanzien. De tooneelheld van Kaloet (Toekoe Djohan) vermeit zich in een voor hem gebouwd paleis, dat Nederland naar men beweert op een twintig duizend dollar is te staan gekomen en rijdt rond, als een op de beurs van zijn liefde onderhouden tenor, in een schitterend ekwipaasje, hem eveneens door de Compagnie vereerd, en ziet behalve zijn ruim zakgeld ook zijn rekeningen betaald, al weder door de Compagnie. Zeer terecht gevoelt hij zich het heertje. Dit doet hij dan ook blijken door den hooghartigen sarcastischen blik, waarmede hij den voorbijgangers, hoe hoog geplaatst ook, van het hoofd tot de voeten opmeet als ware hij de opperbeieder.

De onderworpen hoofden maken goeden sier met de ringgits, welke zij ontvingen voor hun hoogst twijfelachtige toenadering tot het Nederlandsch gezag.

Dat moeten onze troepen kalm aanzien, hoewel het geschiedt op den bodem waar zij vroeger elk verzet van den vijand fnuikten. Deze onzedelijke dwang wordt intusschen bestendigd door het onwrikbaar bijgeloof aan pacificatie door den Gouverneur van Atjeh ten toon gespreid, door hem aan de Regeering gesuggereerd, en door haar op het volk en zijn vertegenwoordiging overgeplant.

Als een bewijs voor de vorderingen der pacificatie hoorden wij aanvoeren het feit, dat gedurende de Lombokexpeditie Atjeh rustig gebleven is niettegenstaande bij eene hervatting van den oorlog op dat oogenblik, de vijand groote kansen gehad zou hebben, wjl het ons aan aanvullingstroepen zou hebben ontbroken.

Alleen dan zouden wij dit kunnen toegeven, wanneer niet een bepaald motief den vijand in het algemeen en Toekoe Djohan in het bijzonder bewogen had, om ons op dat tijdstip ongemoeid te laten. Dat motief heeft hierin bestaan, dat de vijand met destijds zijn slag te slaan, te voorbarig zou zijn geweest met de opoffering der geldsubsidieën, welke hij door bemiddeling van Toekoe Djohan ontvangt. Als deze opgehouden hadden, dan, maar ook alleen dan, zouden wij aan de werkelijke pacificatie van Atjeh gelooven, maar nu dit niet het geval is geweest, nu is de toenmalige rust in Atjeh, naar onze meening, niet anders geweest dan door ons gekocht en daarom onbetrouwbaar.

Deze onze meening achten wij bevestigd door de nu reeds meer dan zes maanden geduurd hebbende kanonnade, welke onze posten van den vijand ondervinden. Ware daarmede het doel geweest een algemeenen aanval op onze posten in te leiden, en ons zoo mogelijk een onherstelbaar verlies te berokkenen, dan zou het ons in verlegenheid brengen, in zooverre dan met den pacificatiewaan gebroken zou zijn, terwijl de subsidieën nog niet hebben opgehouden. Maar al te duidelijk wordt echter het tegendeel beoogd en dient de beschieting met kanonnen onzer posten voornamelijk, om onze regeering te doen zien dat de pacificatie haar beslag nog niet heeft, zoodat zij, krachtiger nog dan tot dusver, zich geldelijke opofferingen moet getroosten.

Eerst dan wanneer Toekoe Djohan en zijn met hem heulende vrienden geen geld meer van ons weten te halen, achten wij het niet alleen mogelijk, maar zelfs waarschijnlijk, zooals wij gister schreven, dat de tegenwoordige kanonnade onzer posten zal blijken de inleiding te zijn geweest tot haar bestorming door den vijand, zich krachtig gevoelende door het nog maar gering aantal troepen, waarover wij te beschikken hebben en de onder haar heerschende moreele uitputting.

Een laatste argument, bij voorkeur door den gouverneur van Atjeh gebezigd tot verdediging in zijn geloof aan de pacificatie is, dat Toekoe Djohan zich te gehaat heeft gemaakt bij zijn landslieden, om zich ooit weêr met hen te kunnen verzoenen ten onzen verderve.

Niet alleen echter dat het feit, waarop dit beweren steunt als ware het eene onbetwiste en onbetwistbare waarheid, volmaakt onbewezen is, stijdt het nog bovendien met de werkelijkheid.

Waar het vijandig heetend Kaloet, uit dankbaarheid voor het ontvangen loon, Toekoe Djohan, als ware hij een vriend, zijne poorten ontsloot, waar die zelfde Toekoe, liever dan zich hen tot vijand te maken, zijn landgenooten maanden achtereen onze posten met hun geschut en onze granaten ongemoeid liet en laat beschieten, daar is veeleer aan te nemen dat de beste verstandhouding bestaat tusschen hem en onze vijanden, dan dat hij hen van zich vervreemd zou hebben. Zijn winstgevend bondgenootschap met de Compagnie, was zijn landgenooten in niets tot nadeel, maar integendeel in alles tot voordeel, daar het hen in den ons ontfutselden buit deed deelen en tevens ons prestige, alsmede onze militaire kracht en weerbaarheid zoo zeer afbreuk

heeft gedaan, dat wij den Atjeher nooit gemakkelijker te overwinnen zijn toegeschenen, dan sedert de gouverneur van Atjeh Toekoe Djohan tot zijn vertrouweling heeft gekozen.

Waarom zou hij dan door zijn land- en geloofsgenooten verstoeten worden?

Wel heeft Toekoe Djohan onder de Atjehers vijanden die niet met hem heulen en de door zijn volk bezette bentengs aanvalen, zooals den 2en Mei jl. nog het geval was met Bat Tjoei, maar uit het feit dat dit maar weinig voorkomt, valt niet anders af te leiden dan dat die vijanden betrekkelijk weinig in getal zijn. Bovendien zouden zij waarschijnlijk gemeene zaak met hem maken, indien hij ons verried. Om die reden beschouwen wij de bewering, dat Toekoe Djohan zich voor goed onmogelijk gemaakt heeft bij onze vijanden, voor eene pour le besoin de la cause verzonnen legende.

Evenzoo denken wij over de bewering, dat in Groot-Atjeh sedert het bondgenootschap met den meermalen genoemden Toekoe rust heerscht. Het laatste officieel rapport van 23 April tot en met 7 Mei wijst het tegendeel uit. Niet alleen omdat sommige posten en eene aflossing weder evenals de overige vijf maanden beschoten zijn, Biloel in den nacht van den 22en op den 23en April jl. zelfs zóó hevig en juist, dat van de 15 projectielen er 14 sprongen, maar vooral omdat in den nacht van den 23en April nabij kampong Nesoek, dus binnen de linie en vlak bij den Kraton, zes verdachte personen door de bevolking ontdekt, nagezet en op één na afgemaakt zijn. Naar het heet, zijn zij herkend voor weggelooopen dwangarbeiders, maar dit ontzenuwt het feit niet, dat de onder den oorlogvoerenden generaal van der Heijden zoo volledig verkregen veiligheid, onder zijn tegenwoordigen, lateren en pacificeerenden opvolger zoo weinig verzekerd is, dat zij zelfs in den omtrek van den Kraton verre van voldoende beschermd is."

VI.

In vervolg op wat ik gisteren zeide aangaande de splitsing van het civiel en militair gezag, zij nog opgemerkt dat beide mij toeschijnen in handen te moeten worden gegeven van twee dignitarissen, in rang volkomen aan elkander gelijk en die in alle zaken van eenig bijzonder gewicht, met elkander zullen moeten te rade gaan. Daarin

ligt al vast een waarborg dat niet stil zal worden gezeten of onjuiste rapporten naar hier zullen worden overgezonden, en dit op zich zelf is reeds een groot voordeel.

Atjeh zij voorts geen lust- of ontspanningsoord voor gunstelingen, die het daar tot den rang van Gouverneur of Generaal-Majoor brengen en zich hunne plaatsing daar vermeenen te zien toegewezen bij wijze van belooning voor den lande reeds bewezen diensten, waardoor zij eigenlijk niet anders zouden beoogen dan hunne laatste dienstjaren zooveel mogelijk in het genot van zoete rust of zelfgenoegzaamheid door te brengen.

Eerst na zich in Atjeh werkelijk gunstig te hebben onderscheiden, volge de belooning of bevordering bij eene voorgenomen overplaatsing, en zoo zal Atjeh eindelijk worden een prikkel om, door het presteeren van gewichtige diensten, zich een hoogere positie te veroveren.

Aan alle geknutsel met geld worde een einde gemaakt, en in stede van onzen vijand nog meer geweren te fourneeren, trachte men hem meer en meer te ontwapenen en de duizenden geweren, welke hem van onzentwege verstrekt zijn, weder door dwang te doen uitleveren.

Zoo noodig aarzele men niet agressief op te treden en worde bij alles oordeelkundig te werk gegaan en met ijzeren wil doorgetast.

Op een paar jaren of een paar millioenen meer of minder komt het nu waarlijk niet aan, bij de vele millioenen tot hiertoe uitgegeven, en het gering resultaat in drie en twintig jaren verkregen.

Een hoofdvereischte is dan verder in het bijzonder te letten op de keuze der hoofdpersonen, want vooral hier in Indië, waar onderlinge vereering en oogendienst het juiste inzicht in personen zoo vaak benevelen, is bij de keuze van personen zoo dikwerf misgetast. Geschikte personen maken reeds het halve werk, en niet de zaak alleen, ook niet de personen alleen, maar beide te zamen waarborgen op den duur de uitkomst.

Vragen wij wat wij tot hiertoe in Atjeh gewonnen heb-

ben, dan is het werkelijk al zeer weinig. De kaarten, welke ons in deze dagen voor oogen worden gehouden, geven ons op eene schaal van 1: 40000 heel wat te zien, maar ach, lezer, al wat ge daar ziet is hoogstens een 5 à 6 uur gaans in omtrek van Kota-Radja.

Dan hebben wij nog eenige militaire bezettingen op de kust, en ziedaar alles. Neem nu eens een groote kaart van Noordelijk-Sumatra op de schaal van b. v. 1: 900000 en ge zult dan zien wat dat plekje, waar wij ons gevestigd hebben, beteekent tegenover het rijk van Atjeh en onderhoorigheden. Eerst als ge dat ziet, ontgaat u bijna alle illusie, en toch — dit laatste is ook niet noodig, want dat groote gebied, we kunnen het ook veroveren, doch niet *in eens*, maar met vasten wil *langzamerhand*.

Een voorname zaak bij onze verdere politiek is dat wij trachten het land zooveel mogelijk productief te maken, waar de gehoorzaamheid der bevolking genoegzaam is doorgedrongen, en zoo kan er dan eens een tijd komen dat de kosten, die wij gemaakt hebben, althans gedeeltelijk worden vergoed.

De Atjeh-geschiedenis heeft ons geleerd verder niet te *schipperen*, maar *beslist* te weten wat wij willen, en nu moge ons een onderwerping van geheel Atjeh nog een illusie toeschijnen, maar onmogelijk is die in de toekomst niet. Letten wij slechts op den reuzenarbeid door een man als Daendels in zijn driejarig bestuur tot stand gebracht en waarvan de geschiedschrijver zegt dat *hij alleen* meer verrichtte dan zijne voorgangers in twee eeuwen, en bedenken wij daarbij dat de groote postweg op Java in één jaar tot stand kwam op zijn machtwoord: „ik wil,” waar zelfs de Raad van Indië tegen dat werk had geadviseerd, dan gevoelen wij wat het in onze dagen beteekent als onze natie in vollen ernst spreekt: „IK WIL.”

Zien wij nu hoe de heer Haakman zich destijds over den gewaanden toestand van pacificatie heeft uitgelaten, waar hij zeide:

„Door uitsluitend uit regeeringsrapporten, ook al zijn deze gesignaleerd als de waarheid te verkleinen, aan te toonen dat onze bentengs en wachthuizen voortdurend in de laatste zes maanden met kanonnen beschoten, en onze aflossingen herhaaldelijk aangevallen zijn, hebben wij authentiek bewezen dat in Groot-Atjeh onze troepen beoorloogd worden.

Dat bewijs stempelt als onwaar het politiek beweren, dat de pacificatie van Atjeh goede vorderingen heeft gemaakt. Het vernietigt bovendien de officiële terminologie, welke volhardende vijanden kwaadwilligen doet noemen, en een oorlogsterrein als een garnizoen aanduidt.

Sedert wij een souverainen Staat, als Groot-Atjeh, twee en twintig jaren geleden den oorlog verklaard hebben, duurt deze voort, zoolang de bevolking geheel of gedeeltelijk zich verdedigt en houdt de oorlogstoestand eerst op, wanneer de aanvallende partij het door haar bezet vijandelijk terrein verlaat of de beoorloogde Staat zich onderwerpt. En terwijl nu naar het oorlogsrecht, zij die hun land en hun onafhankelijkheid verdedigen, de vijanden heeten van het volk, dat hen heeft aangevallen, is het eene door recht en werkelijkheid gewraakte en hierdoor ijdele miskeuning der waarheid hen kwaadwilligen te noemen.

Bovendien verzet het taalgebruik zich tegen de in Atjeh gebezigde terminologie. Dit verstaat toch onder kwaadwilligen niet volksafdeelingen, die geregeld de zich in haar land bevindende vreemde troepen aanvallen met het geweer, met de blanke wapens en met geschut, zooals thans voortdurend geschiedt, maar betitelt aldus lieden, die niet tot 'slands verdediging, maar tot eigen voordeel stelen, rooven, moorden, brandstichten, kortom zich schuldig maken aan misdrijven.

Eerst dan, wanneer alle vijandelijkheden, t. w. alle handelingen der Atjehers tegen onze troepen opgehouden hadden, zou gezegd kunnen worden dat de pacificatie verkregen is. Overigens zou dan alleen gezegd mogen worden dat de pacificatie vorderingen heeft gemaakt sedert het optreden van Toekoe Djohan, indien de tegenstand des vijands merklijk verminderd ware. Maar nu het tegendeel sedert meer dan een half jaar waar is, omdat de vijandelijkheden, thans met behulp van meer en meer zich uitbreidende en in bedreven eid vooruitgaande artillerie bedreven worden, is het maar al te duidelijk dat, in stede van pacificatie, de oorlog vorderingen heeft gemaakt en hij een veel gevaarlijker karakter

toont dan vroeger, toen van geen vijandelijke artillerie sprake was. Dit bant zelfs alle hoop op pacificatie, omdat onze bondgenooten in stede van de vijandelijke artillerie, toen zij nog in haar opkomst was, te vernielen, tot dusver geen enkele poging hiertoe gewaagd hebben, zoodat zij zich ongestoord heeft kunnen uitbreiden en perfectionneeren, en hierdoor de vijand veel sterker is geworden, dan hij gedurende den ganschen twee en twintig jarigen oorlog ooit geweest is. Met het oog op deze plichtverzaking van onze zoogenaamde bondgenooten, kan zelfs niet meer beweerd worden dat het met den van nature verraderlijken Toekoe Djohan gesloten bondgenootschap nog op dit oogenblik ten doel heeft de pacificatie van Groot-Atjeh. Dat doel toch is ten eenemale verijdeld, zoodat alle illusies voor de toekomst zijn weggenomen, sedert de vijand, ongestoord, een artillerieoorlog voert tegen onze posten.

Hoe men het woord *pacificatie* dus ook bezige, in alle zijne mogelijke opvattingen is het een *logen*. Vooral in den mond en de voorstellingen van den gouverneur van Atjeh, die als generaal en in de nabijheid der door den vijand met granaten gebombardeerde posten weten moet, dat de oorlog in Groot-Atjeh feller dan ooit woedt en zijne pacificatie denkbeelden omverwerpt, en wien het tevens duidelijk gemaakt is dat zijn bondgenoot Toekoe Djohan valsch spel heeft gespeeld van den beginne af, door te vechten niet met wapens, zoo als hij beloofd had, maar met de rijksdaalders der Compagnie.

Maar bovendien heeft dezelfde gouverneur *getoond* te weten dat de pacificatie, waarbij hij zweert, niet bestaat juist daar waar zij noodig is, in de postenlinie. Hij heeft dit *getoond* door die linie slechts één te bezoeken, en zulks kort na eene critiek in de *Java Bode*, en die ééne keer onder militaire dekking.

Met het aangevoerde vertrouwen wij te hebben bewezen, dat niet alleen de tegenwoordige toestand in Groot-Atjeh, maar tevens het daar gevolgd politiek régime *onhoudbaar* zijn."

VII.

Met het jongste nieuws uit Atjeh voor oogen, geloof ik dat van eenig ernstig gevaar daarginds geen sprake meer kan zijn. Het dreigend spook, een overval van Kota-Radja, is afgewend en het ergste zal nu waarschijnlijk kunnen zijn een gevecht hier of daar tegen Toekoe Djohan,

Toekoe Baid of een anderen Toekoe met zooveel, des noods goed gewapende, volgelingen. Daarbij vallen dan enkele dooden en gewonden, en dit laatste is zeer hard voor hen, die het treft. Rusten wij nu echter niet met al onze posten wêer bezet, ontzet of afgelost te hebben, maar lustig er op voort en gedaan wat onze hand vindt om te doen. Geen Toekoe voorloopig meer vertrouwd en allermint ons van den vijand, dien wij bestrijden, bediend om *hemzelf* te tuchtigen. Ons leger zal zijn plicht weten te doen, en als dit wêer vrij en frank tegen den Atjeher kan ageeren, zonder eenig vast en belemmerend consigne, van welken aard ook, dan keert de oude veerkracht weder. Voortaan geen *halve* verhoudingen meer en geene *betaalde* vrienden. Wij verlangen vooreerst geene vrienden onder de Atjehers, maar — gelijk ik reeds vroeger zei — gehoorzaamheid en onderwerping.

Zoo komen wij dan weder op een zuiver standpunt en gelooven wij de grootste moeielijkheden dan nu toch te hebben overwonnen door vasten voet te hebben gekregen in het land, dat wij ook verder aan ons gezag *moeten* en *zullen* onderwerpen.

Wat de Nederlandsche Leeuw eenmaal onder den klauw krijgt, wordt hem niet zoo gemakkelijk weder ontnomen, en wel verre dan om de *drie en twintig* jaren, die achter ons liggen, met al wat wij daarin ten opzichte van Atjeh gewonnen of verloren hebben, als *onvruchtbaar* te beschouwen, zie *ik* er op terug als op een leerrijken proeftijd, die *noodig* is geweest om in ons volk weder het nationaal plichtbesef ten volle te doen ontwaken, dat — in Nederland althans — reeds al te lang was ingesluimerd onder de vele millioenen, die onder het cultuurstelsel naar het moederland stroomden. Toen eenmaal die gouden stroom ophield te vloeien, had gestadige ontzuivering plaats, die ons dwong onzen geest van de millioenen los te maken, en eerst *thans* komen wij eigenlijk wêer op het *normaal* peil van een gezonden volksgeest, waarbij wij beseffen dat de vraag: *Wat is eene goede politiek?* niet meer beantwoord wordt met

de wedervraag: *Wat zal zij ons opbrengen of kosten?*

Het Atjeh-vraagstuk acht ik te zijn de klip, waarop onze volksgeest zich eindelijk wakker heeft gestoten, en als zoodanig bejammer ik den langdurigen Atjeh-oorlog niet, maar beschouw dien veeleer als werkelijk voor ons *noodig* en *nuttig* te zijn geweest. Stelsel op stelsel is beproefd geworden, maar niets baatte, tot wij nu eindelijk *gedwongen* worden den eenigen, koninklijken weg op te gaan.

Ziehier in eukele woorden *mijne* beoordeeling van den toestand, en ik geloof onze natie dan ook te mogen *geluk wenschen* met den moreelen dwang, door den Atjeh-oorlog op onzen volksgeest uitgeoefend. In het verleden, met al zijne mislukte proefnemingen, zie ik den grond gelegd voor een **frisch* ontwaken in eenen *helderen* morgenstond, en daar niets groots — hoe gaarne wij het soms ook anders zouden wenschen — zoo voetstoots of met één enkelen sprong wordt tot stand gebracht, zoo was er tijd nodig om ons eens recht te doen zien dat, wat wij wellicht destijds zoo aanstonds Atjeh-succès zouden genoemd hebben, toch voor ons geen *waar* succès zou hebben kunnen zijn, als het ons niet tot *volledig* ontwaken uit onzen droom gebracht had. Daartoe was, behalve tijd, ook strijpen en herhaalde teleurstelling *noodig*.

Mag ik mijn eigen gevoelens dus wêergeven ten opzichte van Atjeh, dan is het als of wij staan aan den aanvang van een *nieuw* tijdperk, toegerust met *nieuwe* kracht, en ontdaan van zooveel wat ons vroeger succès eigenlijk *onwaardig* maakte. Eerst *thans* is de vrucht gerijpt, en zal zij eindelijk mogen geplukt worden.

Hooren wij nu naar hetgeen de heer Haakman zeide omtrent het nadeel ons door de vijandelijke granaten toegebracht.

Hij vervolgde aldus:

„Wanneer men in de vroeger vermelde officieele berichten stereotyp vermeld vindt dat het vijandelijk kanonvuur geen na-

deel heeft toegebracht, dan moet dit worden opgevat in louter materieelen zin. Bij overdrachtelijke opvatting toch is het omgekeerde waar, omdat elke granaat, door den vijand op onze bentengs geworpen, lijnrecht dringt in het weefsel van logen en bedrog, door ons tegenwoordig beleid gesponnen tot Nederlands nadeel. Dit bedrog moge willen doen gelooven dat de pacificatie in Atjeh goede vorderingen maakt en dus dat het bondgenootschap met Toekoe Djohan Nederland voordeelig is, de vijand toont, zoo krachtig mogelijk, door zich op de artillerie toe te leggen, dat hij blijft volharden in zijn wil van oorlog-voeren; en zelfs krachtiger dan ooit.

Die waarheid kan niet langer gelocaliseerd en hierdoor verborgen worden, omdat zij om de veertien dagen in de door de *Javasche Ct.* gepubliceerde officieele rapporten geopenbaard moet worden.

In die openbaring ligt de hoop voor de toekomst, waaraan ons Atjehleger van lieverlede zoo sterk is gaan twijfelen, dat het wat het ondervond, tot in den laatsten tijd verzwegen heeft, zoodat het binnen de militaire kringen is gebleven en geen ander effect heeft gehad, dan onder elkâar mopperen en totaal onvruchtbare behandeling der Chronique Scandaleuse.

Ook aan die geheimhouding heeft het vijandelijk kanon in Atjeh een einde gemaakt, zooals gebleken is uit de critiek, onlangs in den *Java Bode* door „Waarheid” geleverd op de officieele, door „Veritas” voor de juiste uitgegeven waarheid. Dit is het goede begin tot het verkrijgen van verbetering, wijl het eerst hier en door de Indische pers, ook ik Nederland de critiek doet ontwaken en de in slaap gesuste publieke opinie daar ginds de oogen opent voor de waarheid. Al wordt deze beperkt tot de hoofdzaak, de fatale uitwerking van het tegenwoordig voor politiek versleten, maar inderdaad volmaakt ondoordacht régime, is zoo walgelijk en aangrijpend, dat zij ongetwijfeld de Vertegenwoordiging zal doen inzien dat zij misleid is, en van haar recht van contrôle gebruik moet maken, om het haar als zoo voortreffelijk voorgespiegeld régime in Groot-Atjeh met wortel en tak te doen uitroeien. Niet alleen, omdat het den oorlog niet tot staan heeft gebracht, maar tevens omdat de met onzen vroegeren vijand Toekoe Djohan gesloten bond gebleken is Nederland te onteeren, zoowel in het oog van den Atjeher, als in dat van ons vernederd leger, met

dit rampzalig, hoewel logisch gevolg, dat het door Generaal van der Heijden gereleveerd prestige totaal vernietigd is. Zelfs de meest flegmaticke en onaandoenlijke Kamerleden zullen en kunnen niet met stilzwijgen voorbijgaan, dat tegen alle regelen der comptabiliteitswet in, de groote uitgaven in Atjeh, voor het bezoldigen van onbetrouwbare bondgenoten, in het geheim en zonder contrôle geschieden. Zij kunnen daarvan geen anderen indruk krijgen, dan dat in Atjeh wanadministratie heerscht, en dat hierdoor de oorlog tot in het oneindige wordt gerekt, wijl hij te veel stille winsten bezorgt aan te velen, van wier beleid en vooral van wier goede trouw hij afhangt. Met klem vindt men dit betoogd in de bekende brochure van kolonel Pompe van Meerdervoort. Hoe langer hoe meer heeft de dienst in Atjeh opgehouden belangeloos te zijn. Dat komt er van, als men aan dien dienst eene andere richting geeft dan eene streng militaire en hierdoor toelaat dat 's lands dienaren hun persooalijk voordeel vereenzelvigen met, zoo niet hooger stellen dan dat van den Lande.

Sedert generaal van der Heijden, is met de militaire begrippen in Atjeh zoo jammerlijk getransigeerd, dat de oorlog van lieverlede een negotie is geworden. Met deze waarheid hebben wij in het licht gesteld, dat het tegenwoordig Atjeh-beleid in alle richtingen zoo verdorven is, dat, om een einde aan den oorlog te maken, een geheel nieuwe richting moet worden ingevoerd, opdat het doel van den strijd te eindigen, het tegenwoordige oogmerk van een potje te maken, en voor hen, die hoog genoeg daarvoor geplaatst zijn, om er wat bij te verdienen, op den achtergrond doe geraken.

Het modern Israël zou in Atjeh niet beter af wezen dan de toonevende élite van Nederlands dienaren.

Om dit met feiten te staven hebben wij gegevens in overvloed. Wij reserveeren die echter, omdat wij, alleen wanneer wij hiertoe uitgetart worden, in de mededeeling der Chronique Scandaleuse willen treden.

Voor den heilloozen, hoewel door daarbij belanghebbenden steeds geprezen tegenwoordigen toestand in Groot-Atjeh moeten de oogen der Kamers in Nederland geopend worden, om haar te genezen van haar sympathie met het tegenwoordig régime aldaar en haar te doen beseffen dat het pacificatie stelsel voor den Lande nog het schadelijkst en smadelijkst is van alle expe-

dienten, door de opvolgers van den minister W. K. Bn. van Goltstein uitgedacht of goedgekeurd. Welnu, nu eindelijk de militaire tongen losraken, bestaat er uitzicht dat de Kamers nog vóór de maand October e. k. zoo veelzijdig de bewijzen van het door ons aangevoerde zullen hebben ontvangen, dat het Koloniaal begrootingsdebat eindelijk eens vruchtbaar zal worden voor de oplossing der vraag: „hoe de Atjeh-oorlog tot een goed en spoedig einde kan worden gebracht”. Te meer omdat, nu authentiek bewezen is, zooals wij hebben aangetoond, dat de Atjeh-oorlog tegenwoordig voert, sterker dan ooit, immers met behulp van eene goede artillerie, de vraag eenvoudig nederkomt op deze andere; „hoe men oorlog voert”, en hierop is geen ander antwoord mogelijk dan: „langs den koninklijken, militairen weg”. Dien weg weder in te slaan, om hem niet weder te verlaten, kan der Vertegenwoordiging niet moeielijk vallen, na de hulde nog onlangs aan het Indisch leger toegebracht naar aanleiding zijner roemrijke Lombokexpeditie. Gelijk gansch het volk, weet zij, dat Indische troepen gewoon zijn te overwinnen, mits men haar militair aanvoere en haar niet dwinge tot het ondergaan van zoo diepe vernederingen, als daar zijn het afstaan harer taak aan een vroegeren vijand en het volgen van een bewezen verrader.

Nederlands belang is het dus, die vernedering te herstellen. En dit kan alleen, door het Atjeh-leger zijne onder generaal Pel en onder generaal van der Heijden zoo glansrijk volbrachte zending weder te geven en het hiertoe te bekwamen, door zijne aanvulling tot op oorlogssterkte.

Wat ter wereld zou Nederlands afgevaardigden kunnen beletten deze waarheden te proclameren tot blijvenden grondslag van Atjeh-beleid der toekomst, en haar als zoodanig bij eene on-dubbelzinnige motie den minister van Koloniën op het hart te drukken?

De herinnering aan haar vroegere meening, dat het heerschend régime op Groot-Atjeh vooralsnog behoort te blijven toegepast? In geen deele, nu dat oordeel gebleken is eene dwaling te wezen, voortspruitende uit te rooskleurige verzekeringen van den minister, omtrent den tegenwoordigen gang van zaken.

De schroom voor een verandering van politiek? Nog veel minder, omdat het Atjehkanon het vigeerende stelsel, dat van

pacificatie, geheel heeft plat geschoten en voorts wijl het hier niet geldt de toevoeging van eene nieuwe proefneming met anti-militaire stelsels, maar den terugkeer tot den rationeelen weg, het voeren van oorlog, waardoor onder Generaal van der Heijden verkregen is diezelfde pacificatie, waarnaar al zijn opvolgers te vergeefs gezocht hebben, als naar den steen der wijzen.

Of wel ten laatste de uitgaven, welke een oorlog medebrengt? Allerminst! In de eerste plaats, omdat Nederland, dat den oorlog verklaard heeft, zijne positie als koloniale mogendheid verspelen zou, indien het uit misplaatste zuinigheid terugdeinsde voor de kosten tot het beëindigen van den strijd, vooral omdat de uitgaven voor het rekken van den oorlog, nog veel hooger zouden zijn, gelijk de periode van halve maatregelen, ingewijd door den heer Pruijs van der Hoeven, onwederlegbaar aantoonde.

Wat baat der schatkist de besparing op de aanvulling der Atjehtroepen, nu deze bij uitkomst die troepen zoodanig heeft uitgeput, dat zij gevaar loopen door den vijand geheel of voor een groot deel te worden uitgemoord?

Met het aangevoerde hopen wij het bijkans aan de toekomst twijfelend Atjeh-leger te hebben gerust gesteld. De kracht der vele, bij de voortdoring van den oorlog belanghebbenden moge groot zijn, hunne verminking der waarheid moge de stoutste verbeelding te boven gaan, de door het vijandelijk bombardement onzer posten uit haar bedwelming opgewekte publieke opinie is sterker."

VIII.

Noemde ik in mijn vorig opstel Atjeh de klip waarop onze volksgeest zich eindelijk heeft wakker gestoten, ik geloof het dan nu ook te mogen noemen de klip waarop onze nationale ijdelheid gebroken is. En heb ik hiermede te veel gezegd?

Is niet werkelijk het gebrekkig succès dat wij tot hertoe geoogst hebben, als wij het goed beschouwen, grootendeels het gevolg geweest van de leelijke parten, die de ijdelheid ons gespeeld heeft?

Of hoe noemt ge, de oorspronkelijke aanleiding tot den Atjeh-oorlog daargelaten, het elkander afwisselend afbreken en verheerlijken van bijzondere personen, die met

hunne verschillende stelsels kwamen en verdwenen? Gebrekkige ernst hier, groote lichtvaardigheid daar, waren in onzen drie en twintig jarigen Atjeh-oorlog vaak de wrange vruchten van die menschelijke ijdelheid, welke soms vermeent alles te kunnen bestaan en ondernemen, zonder in het minst rekening te houden met die Hoogere Macht, waaraan wij — of wij willen of niet — toch allen onderworpen zijn en Die ook de lotgevallen der volkeren evenals die der menschen bestiert, naarmate het in Zijnen raad besloten is.

Zonder de erkenning dier macht, die langzaam maar zeker werkt, verliezen wij onszelven en stoten wij ons vaak te pletter, en voor hen, die dieper zien dan het alledaagsche, vertrouw ik dan ook dat de Atjeh-geschiedenis, rijk als zij is aan lessen, die ons heugen kunnen, niet zal nalaten de oogen te openen over de zelfgenoegzaamheid, die vooral onze dagen kenmerkt en in alle rangen onzer maatschappij is doorgedrongen.

Dat de kleinen dit niet opmerken of ontkennen is tot daaraan toe, maar voor hen die tot voorgaan en tot regeeren geroepen zijn, is erkenning der waarheid als grondslag van heiligen ernst vóór alles de eerste wet.

Met kalmen, waardigen blik terug te zien op het verleden, met geen ander doel dan om er uit te leeren; met kracht te handelen in het heden, en voor de toekomst te vertrouwen dat Hij, Die Nederland tot hiertoe een Redder en Helper is geweest, het ook verder wèl zal maken, als wij onze wijsheid niet bij ons zelve zoeken — ziedaar, den weg tot vrede, tot behoud en tot succes. Te strijden voor eene rechtvaardige zaak zal ons al den moed geven, dien wij behoeven en uit het jongste verleden sta ons blijvend voor oogen de kracht onzer Transvaalsche broeders, die bij herhaling gebleken is en waarlijk niet alleen in hunne geweren schuilt. Voor wie aldus de geschiedenis leest, blijft zij een gesloten boek.

Men vergeve mij deze — naar wellicht enkelen zeggen

zouden — oogenblikkelijke afwijking van het eigenlijke onderwerp. Op gevaar af van ascetisch te worden genoemd, kan ik haar als zich onmiddellijk aansluitende bij mijne ideeën omtrent den Atjeh-krijg en als quintessens onzer verder te volgen Atjeh-politiek, niet onderdrukken zonder mij zelf van onvolledigheid te beschuldigen, en tevens geweld aan te doen.

Nu dan, ga ik er toe over het laatste gedeelte te citeeren der opstellen van den heer Haakman, waaruit ik doe wegvallen wat in mijn eerste opstel reeds onder 3 en 4 werd aangehaald.

Over de heillooze politiek uit het jongste verleden sprekende, vervolgde genoemde heer zijn betoog aldus:

„Wanneer wij, zooals uit het voorgaande blijkt, voor de loslating der heillooze politiek van de laatste jaren, meer rekenen op het parlementair initiatief, dan op dat van den minister, dan vindt dit zijne oorzaak hierin, dat deze nog te kort geleden heeft verzekerd, geene uitbreiding van het Indisch leger noodig te achten, om te kunnen denken dat hij de militaire oplossing der Atjeh-kwestie, alhoewel de eenig zuivere en praktische, zou kunnen voorstaan. Immers, Atjeh is niet tot werkelijke onderwerping te brengen, zonder eene flinke uitbreiding van het leger. Het is alleen mogelijk de tegenwoordige 3½ veldbataillons in Groot-Atjeh met 1500 man te vermeerderen en eenigen tijd op sterkte te houden, maar dit ware nog slechts genoeg, om aan het meest dreigend gevaar, het eventueel verraad onzer bondgenooten, het hoofd te bieden.

Na die aanvulling zouden echter de troepen ontbreken, voor eene hervatting onzerzijds van den oorlog en nog veel minder zouden er troepen beschikbaar zijn voor eene expeditie naar Gighem en Pedir, de volkrijke gewesten, waaruit Groot-Atjeh zijne oorlogsbenden trekt, zoodat deze vroeg of laat met behulp der zeemacht, tot onderwerping zullen moeten worden gebracht om de te bevechten onderwerping van Atjeh te verzekeren.

Eene oorlogslening is dus onvermijdelijk, en deze kan den minister moeielijk aanstaan, nu hij waarschijnlijk aan de Kamer eene kleinere wil voorstellen tot aanvulling der begrootingsuitgaven. Daarom zal Z. E. overreed moeten worden — en wie kan dit beter doen dan de Vertegenwoordiging, als zij tegen October a. s. tot inzicht der werkelijkheid zal zijn gekomen —

dat het niet langer mogelijk is voort te sukkelen met de halve maatregelen, door vroegere ministeries sedert de terugroeping van generaal van der Heijden beproefd, wijl zij gebleken zijn slechts den overmoed des vijands te prikkelen, door de minachting welke het onvruchtbaar dralen zijner oorspronkelijke aanvallers hem inboezemt, en dat tevens den oorlog rekt, maar nog bovendiën Nederlands agressief vermogen uitput.

..... (1)

De hervatting van den oorlog wenschende, verlangen wij uitteraard, zoolang Atjeh niet is onderworpen door de wapenen, de voorafgaande uitroeiing van alle die misbruiken, welke daar van lieverlede het oorlogvoeren van onze zijde gereduceerd hebben tot nul. Zooals daar zijn: het geven van politieke instructies aan den kommandeerenden bevelhebber der troepen, welke hem eventueel zouden kunnen dwingen tot het doen of nalaten van hetgeen met de eischen van den oorlog onverenigbaar is. Het schadelijkste dier instructies is niet alleen, dat zij den vooruitstrevenden bevelhebber de handen binden, maar tevens met eenige behendigheid zóó kunnen worden uitgelegd, dat zij elk beleid, zelfs het actueele, dekken, en hem van wien het uitging, onttrekken aan alle militaire strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

Voorts ligt het voor de hand, dat bij hervatting van den oorlog, met het voeren waarvan het Indisch leger belast zal zijn, geen zoogenaamde bondgenooten, wie ook, gerechtigd zullen zijn om voor ons te vechten, wijl dit ons prestige op den vijand doodt, terwijl het tot het toppunt gevoerd behoort te worden om hem te onderwerpen, daar hij hiertoe niet overgaat, zonder bij zich zelf te erkennen dat hij werkelijk met de wapenen is, overwonnen.

Eenzoo worde bij het berstel van den oorlog van onze zijde, de vijand beschoten en geharceleerd zooveel maar kan, in stede van hem, gelijk in den laatsten tijd, te ontzien, zelfs waar hij op onze troepen en bentengs schiet.

Nu Nederland door het langdurig afdingen op de noodzakelijkste oorlogsuitgaven, zooals die voor de voortdurende troepen-aanvulling, gesteld is voor het dilemma: „vechten of vergaan,” valt er ditmaal te zorgen voor een behoorlijk gevulde krijgskas en dient afstand gedaan te worden van de benadeeling zijner troepen, maar al te lang begaan door haar garnizoens- in stede

(1) Reeds vroeger aangehaald.

van ooslogssoldij te doen uitbetalen en haar de gebruikelijke oorlogsentrée de campagne te onthouden.

Eindelijk dient te worden opgemerkt dat met het vernietigen der vredesfictie, Groot-Atjeh niet langer een verblijfplaats voor dames zal mogen wezen.

Hoe de tegenwoordige toestand zich ook verder ontwikkelen moge, zooveel is zeker, dat de benoeming bij ancienniteit van den tegenwoordigen gouverneur van Atjeh tot legerkommandant, een ramp zou wezen voor den lande, dat meer dan ooit een krachtige militaire persoonlijkheid als legerbevelhebber noodig heeft, juist ten gevolge van het te weinig krachtig en militair optreden van den tegenwoordigen gouverneur in Atjeh.

Zoodanige benoeming zou den door hem geschapen zwakken toestand van het militair beleid daar ginds bedekken, maar hierdoor waarschijnlijk de laatste kansen doen verspelen op een verbetering van onzen tegenwoordigen, maar al te zwakken en vicieusen toestand daar ginds. Laat ons hopen dat de jongste tot dusver onverklaarbare beteekenis van generaal Deijkerhoff's bevordering in de Militaire Willemsorde zal blijken te zijn een *fiche de consolation*, voor zijne aaustaande pensionneering, opdat hij plaats make voor een bevelhebber, te goed en te oprecht militair, om langer te gelooven aan de door het vijandelijk kanon weggeschoten vredesillusie.

Meer dan ooit vereischt het Atjehbeleid een niet met de militaire begrippen transigeerend gouverneur.

Het lang uitblijven der benoeming van een Legerkommandant geeft ons dienaangaande hoop, dat zij niet ten deel zal vallen aan hem, die in Atjeh een toestand van vollen oorlog, zooals de laatste zes maanden, heeft doen doorgaan voor een geruststellende, naar orde zwemende.

Het legerbelang daar ginds eischt meer dan ooit een krachtig en helderziend Legerkommandant."

..... (1)

IX.

Slotwoord.

Hiermede ben ik genaderd aan het slot mijner Atjeh-causeriën, en ik zie dan even terug op hetgeen door wijlen

(1) Reeds vroeger aangehaald.

den heer Mr. J. A. Haakman en door mij ten aanzien van onzen tot hiertoe zoo noodlottigen drie en twintig jarigen Atjeh-oorlog is gezegd. Ik wil daarbij niet stilstaan bij hetgeen, alvorens ik zelf over Atjeh had uitgesproken, nog tusschentijds door anderen is in het midden gebracht, en waarop ik met weezin terugzie, voorzoover ik daarin op letterkundig gebied — meer dan plagiaat — heb gemeend te ontdekken, iets, dat van de zijde der redactie van het Nieuw Bataviaasch Handelsblad onwillekeurig aan vrijbuitery zou doen denken.

Vraagt men mij nu nader in vollen ernst af, hoe ik au fond over des heeren Haakman's opstellen denk, dan zeg ik dat zij van eenige overdrijving hier en daar niet geheel zijn vrij te pleiten. Wel verre evenwel van te durven beweren dat die, bij het hoog ernstig onderwerp, dat wij beiden behandeld hebben, ook maar in het minst zou geschaad hebben, is die overdrijving goed, ja, meer nog, noodig geweest om de gemoederen wakker te schudden.

Men vergeete niet dat de heer Haakman sprak in een tijd, toen aller oogen zich bijna uitsluitend op Lombok gevestigd hadden en men, als het ware, dronken van de daar met zooveel moeite verkregen lauweren, nauwelijks lust gevoelde aan dat Atjeh met al het zijne te denken, anders misschien dan om zich daar nu ook een soortgelijke expeditie te droomen als de tweede Lombok-expeditie en wellicht met even haastig succès.

Terwijl zoo aller aandacht aan Lombok was en bleef gewijd, en tevens aan de verheerlijking onzer dappere helden, onszelven wederom verblindende met veel ijdel schijn, hoorden wij daar opeens in de verte een, als ware het, kanongebulder, dat ons uit onze droomen kwam opwekken. Dat gebulder, wat was het, — van waar kwam het?

Het waren de opstellen van wijlen Mr. J. A. Haakman, die — om welke reden dan ook — in hooge mate geïnspireerd, ons te midden onzer vreugde kwam storen, en

er ons als gevolg van en in vervolg op ons Lomkoksuccès prozaïsch, doch ten rechte, aan herinnerde dat met Atjeh eene gansch averechtsche politiek gevolgd werd.

Dat hij toenmaals weinig gehoor vond, is niet te verwonderen, maar dat hij ook toen waard was geweest gehoord te worden, staat onwedersprekelijk vast.

Met zijne opstellen gaf hij den eersten stoot, en het is daarom dat wij hem loven. Ook zijne pen was in die dagen de eenige, die daarvoor de kracht had en in ieder geval opgewektheid toonde, en op het goede en grootsche, dat hij daarmede verricht heeft, thans te willen afdingen, gaat eenvoudig niet aan. Het geschetter hier en daar en een lichtzinnige critiek over dat werk van hem, zal zoo min hem als dat werk nog kunnen deren.

Wij hebben daarbij niet te vragen wie of wat de heer Haakman overigens was, en eene fout is het vooral in onze nog betrekkelijk kleine Indische Maatschappij, dat men personen en zaken zoo zelden zuiver van elkander weet te onderscheiden.

Geen menschelijk werk is volmaakt; ook dat van den heer Haakman kon en mocht het niet wezen. Zijne persoonlijkheid vinden wij gansch natuurlijk in zijne hier bedoelde opstellen terug.

Ik herhaal dat de heer Haakman was een krachtige figuur met den moed zijner overtuiging, en van dit laatste valt niets af te nemen, al zou men nu nog, zeer te onpas, trachten te bewijzen dat de heer Haakman eigenlijk geene bepaalde overtuiging had. Als zoodanig veroordeel ik dan ook de stem van „een ingezetene uit Soekaboemi”, die dezer dagen, onder blijkbaar groote ingenomenheid met zich zelf, onder ons is opgegaan. Die stem, als men toch altijd critiseeren wil, droeg het kenmerk van voorbarigheid en overhaasting.

Ook ga ik niet mée met hen, die immer klaar staan een gewijzigde meening, welke zich bij dezen of genen openbaart, aanstonds als een bewijs van *inconsequentie* te brandmerken. *Verandering* ook in opinie, en zelfs *gestadige*

verandering *moet* er wezen, want alleen verandering teekent vóór- of achteruitgang, en *stilstand*, wat is het anders dan achteruitgang? Derhalve verandering is noodig; het is een *conditio sine qua non* tot vooruitgang, tot ontwikkeling, en ik behoef niet ver te gaan om te kunnen constateeren dat ook verandering van overtuiging soms plotseling met een enkelen slag of stoot plaats heeft, zoodat ik mij zelfs het geval kan indenken dat de heer Haakman in April 1895 schreef zooals hij zijn geheel vroeger leven gedacht had, en hij in Mei 1895 eene gansch andere meening was toege-
daan. De veranderingen, die aldus plotseling in zienswijzen plaats hebben, komen niet tot stand onder den onmiddellijken invloed van menschen, die ons overreden, maar zijn het gevolg van *hoogere* invloeden.

Het is daarom hier de plaats om ter loops op te merken dat ik — ook zelfs waar ik de overredingsgave en overredingskracht der heeren van het *Nieuw Bataviaasch Handelsblad* zou wenschen te huldigen — hun toch niet de eer kan toekennen een man als de heer Haakman te hebben omgepraat. *Daartoe was méér noodig.*

Nu wilde ik nog opmerken — en wie uwer, mijne lezers, heeft het niet wel eens ondervonden? — dat het in ons innerlijk leven juist dikwerf noodig schijnt dat wij ons, niet éénmaal, maar zelfs herhaaldelijk zus of zoo over eene zaak uitlaten, om eerst ná dat wij het gedaan hebben, tot eene gansch tegenovergestelde overtuiging te komen. De uiting der gedachte, en bijgevolg het vorm krijgen daarvan, was dikwijls noodig om ons, na korteren of langeren tijd, ten volle het absurde er van levendig te doen beseffen, en te levendiger naarmate wij juist dikwerf eene zoo geheel verschillende meening waren toege-
daan.

Zonder verdere critiek over wijlen den heer Haakman, door anderen terecht genoemd een *nestor* op journalistiek gebied, moet ik volledigheidshalve aanstippen dat de heer Haakman, tot kort vóór zijn verscheiden, in mijne oogen op het gebied des geloofs nog een *zoekende* was.

Dat ik dit ter loops vermeld, heeft geen ander doel

dan om daaruit te verklaren het al te woeste soms of het vervallen in uitersten, dat men wel eens bij dien schrijver aantrof. Als voorbeeld haal ik aan zijn gezegden gisteren voorgehouden, dat Nederland ten opzichte van Atjeh zou staan voor het dilemma: „vechten of vergaan.” Gevochten zal er moeten worden, maar aan het „vergaan”, geloof ik, Goddank! nog niet.

Het bovenstaande wat wijlen den heer Mr. J. A. Haakman betreft en ook *zijne* opstellen, waarvan *niemand* zich het auteurschap *kan* toeëigenen. Hij ruste verder in vrede!—

Ten opzichte van eigen arbeid wenschte ik op te merken dat men dien moet nemen voor wat hij is. Zonder één oogenblik de vermetelheid te hebben mij voor te stellen iets bijzonders te hebben verricht, mag ik alleen constateeren dat ik behoefte heb gevoeld tot spreken en het daarom ook deed. De vrije uiting der gedachte, waar het de publieke zaak gold, trok mij in dit speciaal geval bijzonder aan.

Het oordeel over *wat* ik schreef, tot *aanvulling* als het ware van de leemten, die ik hier en daar in de geciteerde opstellen meende op te merken, en ook om de opstellen voor het *heden* van waarde te doen zijn, moet ik aan anderen overlaten. Moge het in ieder geval *billijk* wezen.

Men bedenke daarbij dat ik mijne opstellen in vrije avonduren schreef en derhalve bij wijze van privé genot, wat het ook werkelijk voor mij geweest is. Daarenboven schreef ik als leek en ik geef mijne meening gaarne voor elke andere, die beter mocht zijn.

Aan de lezers past mij een woord van dank voor het feit dat zij mij hebben willen aanhooren, en aan de uitgevers van dit blad nog bovendien voor de ruimte, die zij mij zóó welwillend daarin hebben afgestaan.

Moge ook *mijn* arbeid niet geheel vruchteloos zijn geweest!

Na nog melding te hebben gemaakt van eenige licht-

punten, welke, gedurende den loop mijner opstellen, aan den Atjeh-hemel verschenen zijn, t. w.:

- a. de vervanging van Generaal-Majoor C. Deijkerhoff;
- b. de overgang van het civiel gezag in handen van den Resident K. F. H. van Langen; en
- c. de overplaatsing naar Atjeh van den Luitenant-Kolonel J. B. van Heutsz,

eindig ik dan nu met de navolgende dichtregelen, vrij gevolgd naar Rhijnvis Feith:

Wij staren ATJEH aan

met zooveel *zwarts* omtogen;

Van *vele* pogingen,

treft *de uitkomst* slechts onze oogen,

De *onmerk'bre voortgang*

tot de kruin des bergs verdween.

Wij zien van *jaren strijds*

het jongste *heil* alleen.

Nu langzaam, stâag *vooruit*

en *waakzaamheid* betracht! —

Geen *sprong* heeft ooit iets groots

op aarde voortgebracht. —

Gevaren *niet* te ontzien

en soms *gemis* te lijden;

Waarheen ook *neiging* wenkt,

steeds voor den *plicht* te strijden;

Bij *elke* nederlaag,

op de eigen gloriebaan,

Voor eenen *nieuwen strijd*

met *moed* wêer op te staan:

Hoe klein de vord'ring zij

toch rust'loos 't *wit te naken*.

Ziedaar, wat hier in 't eind

het *hoogste doel* doet — raken!

W. H. J. KEUCHENIUS.

BATAVIA, 15 April 1896.

